

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ КҮЛОБ БА НОМИ АБУАБДУЛЛОҲИ РҮДАКӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 809.155.0.+802.0...02

ТКБ: 81. 2 (2 тоҷик) + 81.2 АНГ.. 78.30

Т-36

РОБИЯИ АБДУСАМАД

**ТАҲЛИЛИ СОҲТОРӢ ВА МАЪНОИИ
ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ
ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 –
Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ,
қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Душанбе – 2023

Рисолаи илмӣ дар кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Каримов Шухрат Бозорович – доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи назарияи тарҷума ва услубшиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Муқарризи расмӣ:

Нуров Пирмаҳмад Гулович – доктори илмҳои филологӣ, мудирӣ шуъбаи илмию ташкилии Раёсати Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Саъдиева Гулистон Фатоевна – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи филологияи англисии Донишгоҳи славянии Русия ва Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Ҳимояи диссертатсия «26»-уми июни соли 2023, соати 15:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии БД. ҚОА-68 назди Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садрӣдин Айни бо суроғи 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, маҷлисгоҳи шурои олимони факултети забони англисӣ ва забонҳои Шарқ баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tgpu.tj ва дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садрӣдин Айни шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2023 фиристода шуд.

Котиби илмӣ шурои диссертатсионӣ, номзади илмҳои филологӣ, дотсент:

Каримова Д. Н.

Муқаддима

Кори диссертационӣ ба таҳқиқ ва таҳлили вижагиҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқ. Таҳқиқи истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илму фан, махсусан соҳаи китобдорӣ, омили ташаккул ва рушди илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Истилоҳоти китобдорӣ дар маҷмуъ омили пайдоиши фанни китобдориро ҳамчун илми мустақил ифода мекунад. Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқоти сершуморе дар соҳаи китобдорӣ тоҷик анҷом ёфтанд. Инчунин асарҳои зиёде, ки оид ба ин соҳаи муҳимми ҷамъиятӣ таълиф гардидаанд, аз забонҳои дигар ба забони тоҷикӣ тарҷума шуданд. Пӯшида нест, ки адабиёти тарҷумавӣ ва хусусан, тарҷумаи бадеӣ барои ғанӣ гардонидани адабиёти миллӣ нақши бориз дорад. Ин асарҳо боигарии таркиби луғавии забони тоҷикиро то ҳади имкон инъикос намудаанд, ки метавонанд барои пажӯҳиш ҳамчун маъхаз истифода шаванд. Ҷунин манбаъҳои арзишманд ба монанди «Таърихи китобдорӣ кишварҳои хориҷӣ», «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ», «Истилоҳномаи китобдорӣ», «Вожаҳои китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ», «Луғати русӣ-тоҷикии терминологияи китобдорӣ ва китобшиносӣ» ва дигар фарҳангҳои дузабона теъдоди муайяни истилоҳоти соҳаи китобдориро дар бар мегиранд. Таҳлили ҳамҷонибаи соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ фарҳангӣ, махсусан китобдорӣ, дар низоми нави муносибатҳо то ҳади муайян омили ташаккул ва рушди истилоҳот ва объекти алоҳидаи таҳқиқ ба шумор меравад.

Аз сабаби дар охири асри XIX ва аввали асри XX пайдо шудани фанни китобдорӣ масъала, моҳият, аломатҳо, мафҳумҳо, предметҳои омӯзиши ин фан то ҳол пурра ва ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст. Истилоҳоти китобдорӣ дар таҳқиқоти бахшидашуда ба ташаккул, рушд ва инкишофи ин соҳа равона гардидааст. Ҷамчунин, ихтилофоти зиёде истилоҳот вуҷуд дорад, ки дар луғатшиносии муосир таҳқиқ намудани он айнаи муддаост. Дар замони муосир рушду такомули истилоҳот, таҳлили муқоисавии он дар забоншиносии тоҷику англис ва забонҳои дигар ҳалқият вобаста ба ташаккул, коркарди меъёрҳо, аз он ҷумла меъёрҳои байналмилалӣ ва миллишавӣ муҳимтарин ҷанбаи омӯзиши аксарияти пажӯҳишгарон боқӣ мемонад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Забони тоҷикӣ дар қатори дигар забонҳои рушдкардаи дунё аз лиҳози таркиби луғавӣ ва мавҷудияти фарҳангномаҳои гуногун яке аз забонҳои бой ба шумор меравад. Дар фаъолияти инсон забон инъикоскунандаи муҳит ва равандҳои мебошад, ки инъикоскунандаи қомебиҳои маданияту фарҳангӣ ва тамаддун ба ҳисоб меравад. Забон сарвати бебаҳои маънавӣ мебошад, ки аз насл ба насл мегузарад, муносибати наслҳоро барқарор намуда, ганҷинаи илму маданиятро ҳифз мекунад ва насиби наслҳо ва инчунин, ворисони оянда мегардад. Ташаккул

ва таҳаввулоти пайвастаи забон дар таърихи инкишофи халқу миллатҳо марҳилаи муҳим ба шумор меравад.

Доир ба омӯзиши истилоҳоти китобдорӣ дар асару китобҳои зиёди илмӣ фикру андешаҳои мухталиф мушоҳида карда мешавад. Оид ба истилоҳоти китобдорӣ дар мақолаҳои олимони мазкур ҷо-ҷо сухан гуфта шудааст, аммо то кунун ягон таҳқиқот дар ин самт ба анҷом нарасидааст, аз ҷумла дар мақолаҳои илмии олимони хориҷи кишвар, ба мисли забоншиносони рус: В. В. Сквортсов [соли 1997], И. В. Лукашов [соли 1996], Е. А. Плешкевич [соли 2012], П. С. Романов [соли 2006], А. С. Румянтсева [соли 2006], Р. С. Эдуард, В. З. Виктор, Т. Б. Александрова [соли 2013], олимони англис Ч. Ричардсон [соли 2005], В. И. Клесон [соли 1973], К. Стела, Ч. Колин [соли 2000], Т. Элизабет [соли 1943] ва дигарон паҳлуҳои гуногуни масъала мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Дар забоншиносии тоҷик доир ба истилоҳшиносӣ олимони зиёд фикру андешаҳои худро баён намудаанд, аз ҷумла таҳқиқоте, ки дар солҳои охир оид ба назарияи истилоҳот ва истилоҳшиносии тоҷик аз ҷониби донишмандон, амсоли М. Султонов, С. Назарзода, М. Қосимова, П. Нуоров, С. Ҷаматов, Ш. Ҳайтова, Х. Уралов, Ш.Каримов, ва дигарон рӯйи нашр баромаданд, ки барои коркарди соҳаҳои то ҳол таҳқиқнашудаи истилоҳоти забони тоҷикӣ, аз ҷумла соҳаҳои китобдорӣ, заминаи назариявӣ ва амалӣ тайёр кардаанд.

Рисолаҳои илмӣ доир ба истилоҳоти соҳаҳои дигар, аз он ҷумла истилоҳоти соҳтмонӣ [Бекмуродов, 2000], истилоҳоти варзишӣ [Мирзоев, 2005], истилоҳоти ҳуқуқӣ [Муҳаммадҷонова, 2006], истилоҳоти биологӣ [Аслитдинова, 2007], истилоҳоти соҳаи андоз [Собирова, 2007], истилоҳоти тиббӣ [Ҳайдарова, 2007], истилоҳоти молиявӣ-бонкӣ [Валиева, 2009], истилоҳоти дипломатӣ [Саидов, 2013], истилоҳоти авиатсионӣ [Каримов, 2014], истилоҳоти забоншиносӣ [Ҷаматов, 2015], истилоҳоти педагогӣ [Ҷуракулов, 2019], истилоҳоти адабиётшиносӣ [Ҷӯраев, 2019], истилоҳоти экологӣ [Каримов, 2021] ва дигар манбаъҳои илмӣ солҳои охир мавриди омӯзиш ва баррасии олимону муҳаққиқон қарор гирифтаанд, ки барои рушди минбаъдаи истилоҳшиносии тоҷик заминаи бой боқӣ гузоштаанд.

Аз ҷониби олимони забоншиносони маъруфи тоҷик як силсила мақолаҳо, монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ доир ба китобдорӣ ба таъъ расидааст. Махсусан, метавон асарҳои китобхонашиносони маъруфи тоҷик Ислон Ҷӯраев ва Сафар Сулаймониро бо номҳои «Сайре дар олами китоб», «Фаслномаи китоб», «Терминологияи китобдорӣ», «Истилоҳномаи китобдорӣ» – ёдоварӣ намуд, ки дар онҳо як қатор истилоҳоти китобдорӣ шарҳу эзоҳ ёфтаанд. Ҳамин тариқ, таҳқиқоти мазкур таҷрибаи аввалини пажӯҳиши истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи муқобала мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти диссертсионӣ бо нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавӣ ва Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ мувофиқат мекунад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ:

Мақсади таҳқиқот. Мақсад аз таҳқиқот омӯзиши системавӣ, қиёсӣ, муқоисавию таърихӣ, луғавӣ, сохторӣ-маъноии вижагиҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда, дар ин замина мушаххас намудани ҳамгунӣ, сермаъноӣ, инчунин таҳлили вожаҳои иқтибосии забонҳои мавриди таҳқиқ муаррифӣ мешаванд.

Вазифаҳои таҳқиқот.

- муайян кардани вижагиҳои маъноии истилоҳот, падидаи иқтибосот ва равишҳои ташаккулёбии унсурҳои истилоҳӣ дар риштаи китобдории забонҳои муқоисашаванда;

- ошкор намудани роҳи усулҳои ташаккул ва рушди истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омӯзиши масъалаи ташаккули истилоҳот ба воситаи усули вандафзой дар забонҳои мавриди муқоиса;

- таҳлил намудани хусусияти сохтории истилоҳибораҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- ошкор намудани фарқият, монандӣ ва тафовути истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;

- таҳлили истилоҳоти иқтибосии китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- муайян намудани вижагиҳои сохтории ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;

- таҳлил намудани истилоҳоти мураккаби соҳаи китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда.

Объекти таҳқиқот таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқот дар асарҳои илмии олимони барҷастаи забоншиносони тоҷик ва хориҷи кишвар бараъло мушоҳида кардан мумкин аст. Аз он ҷумла дар асарҳои С. Сулаймонӣ, И. Ҷӯраев, Ҷ. Раҷабов, М. Каримов, С. Назарзода, С. Ҷаматов, Е. И. Шамурин, Н. И. Тюлина, В. В. Сквортсов, Ч. Криер, Т. Брау, Н. Морси, В. И. Ленин, Ф. Споффорд, К. Р. Симон, Л. Б. Хавкина, Т. Цефферсон, Г. Баде, Ч. Баблэ, Л. Гарнетт, К. Патмор, Э. Госс, Р. Проктер, С. Коттон, А.Н. Ванев, В. И. Соболшиков, И.А. Крилов, М. Дюи, Ч. Кеттер, Ф. Поол, Л. Еллесмера, А. Патинси, Э. Эдвард, А. Эберт, М. Шриттингер, М. В. Ломаносов, А. И. Богданов, Х.А. Чеботарев, Ф. С. Салтиков, В. В. Киприянов, О. Талалакина, И. Владиславович ва дигарон асосҳои назариявиро оид ба истилоҳоти китобдорӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Асосҳои методоголии таҳқиқот. Барои ҳалли мақсаду вазифаҳои пешгузошта аз усулҳои тасвирӣ, типологӣ-муқоисавӣ, таҳлили ҷузъҳо, таҳлили луғавию маъноӣ ва омӯри истифода намудем.

Сарчашмаҳои таҳқиқотро воҳидҳои забони аз луғатҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, матнҳои бадеӣ ва матнҳои воситаҳои ахбори омма, маълумотномаҳои илмӣ, энциклопедияҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ оммавӣ, мақолаҳо, захираҳои интернетӣ, инчунин зарбурмасалу мақолаҳо ва воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳанд, ки дар асоси шарҳи маъноии фарҳангҳои тафсириӣ, фразеологӣ ва матнҳои бадеӣ ҷамъоварӣ шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгониҳои асосии диссертатсия дар он зоҳир мешавад, ки истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бори аввал мавриди таҳқиқи алоҳидаи лингвистӣ қарор гирифтааст. Дар диссертатсия бори нахуст хусусиятҳои сохторӣ, маъноӣ ва луғавии истилоҳоти фавқуззикр мавриди таҳлили ҳамачониба қарор гирифта, равишҳои имконпазири ташаккулёбӣ ва рушди минбаъдаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Маводи гирдовардашуда оид ба истилоҳоти китобдорӣ дар забоншиносии тоҷик ва англис арзиши баланди илмӣ ва амалиро касб кардааст.

2. Нақши омилҳои дохилӣ ва берунӣ дар ташаккул ва тақомули истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар ҳар ду забони муқоисашаванда зимни таҳқиқ ба назари эътибор гирифта шуда, вобаста ба таъсири онҳо дар раванди эҷоди истилоҳоти соҳа хулосаҳои зарурӣ бароварда шудааст.

3. Муайян ва мушаххас намудани роҳи усулҳои асосии истилоҳсозӣ ва роҳҳои қорбурди онҳо дар ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои илми муосир амри зарурӣ доништа мешавад.

4. Аз нигоҳи таркиби морфологӣ дар ҳар ду забонҳо ҳам, истилоҳоти мураккаб ва таркибӣ афзалият доранд. Дар сарчашмаҳои илмӣ ба китобдорӣ бахшидашуда, бештар калимаҳои ба назар мерасанд, ки аз ҷиҳати сохтор бисёрҷузъа буда, нисбат ба истилоҳоти сода ва сохта бештар тавсиф мешаванд. Усули вандафзоӣ дар сохтани истилоҳоти мавриди назар дар матнҳои илмӣ оид ба китобдорӣ камтар ба назар мерасанд.

5. Умумият ва тафовути истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар муқоиса ба истилоҳоти дигар соҳаҳо собит мекунад, ки китобдорӣ соҳаи пурмаҳсул ва серҷабҳаи илм буда, теъдоди фаровони истилоҳот ва луғоти касбиро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ фаро мегирад.

6. Баррасӣ ва омӯзиши истилоҳоти соҳаи китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муқаррар намуд, ки миқдори ихтисораҳои забони англисӣ дар соҳаи китобдорӣ нисбат ба забони тоҷикӣ зиёдтаранд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқот аз он сарчашма мегирад, ки таҳқиқоти мазкур метавонад, дар рушд ва тақомули минбаъдаи назарияи истилоҳоти китобдорӣ, роҳҳо ва манбаъҳои пайдоиш ва ташаккули он, методҳои истилоҳот, асосҳои назариявии забоншиносӣ ҷиҳати пешбурдаи бахшҳо дар забоншиносии тоҷик ва англис, инчунин

барои татбиқи воситаҳо, рушди назарияи умумӣ, омӯзиши қиёсӣ, методологӣ ва типологияи забонҳо мусоидат намояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти анҷомёфта дар он аст, ки натиҷаи истифодаи самаранокии истилоҳоти китобдорӣ дар раванди таҳсилот, дар китобхонаҳои муассисаҳои олии ва миёнаи касбӣ ва умумӣ, дар муассисаҳои фарҳангӣ, инчунин дар коркард, навишти рисолаҳои илмӣ, семинару конференсияҳои махсус, гузаронидани лексияҳо аз ҷанҳои грамматикаи муқоисавӣ-таърихӣ, луғатшиносӣ, китобхонашиносӣ, таълифи корҳои илмӣ-методӣ, барои мураттабсозии луғатҳои дузабона ва бисёрзабона метавонад замина ва манбаи муфид гардад.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро сатҳи баррасии масъалаҳо, натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи КОА-и назди Президенти ҶТ нашр шудаанд, хулосаҳои диссертант дар асоси манбаъҳои таҳқиқшуда собит менамоянд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсияи ба шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқараршудаи таърифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси, 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Масъалаи асосии диссертатсияи таҳқиқшаванда аз ҷониби доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ ва роҳбари илмӣ таҳрезӣ шудааст. Муаллифи диссертатсия бо таърифи ба маводи илмӣ дар хусуси истилоҳот аз луғатномаҳову вожаномаҳо ва истилоҳномаҳои осори тоҷикӣ ва русиву англисӣ муҳимтарин хусусиятҳои истилоҳот, тарзи сохторӣ, усулҳои асосии истилоҳсозӣ, таҳлили ибора ва ибораистилоҳот, хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти соҳаи китобдориро таҳқиқ ва муайян кардааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашргардида аз тарафи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқот инъикос ёфтааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки муҳаққиқ вобаста ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур 10 мақолаи илмӣ ба нашр расонидааст, ки паҳлуҳои гуногуни раванди таҳқиқотро инъикос менамоянд. Аз рӯи мавзӯи диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ-амалии солони ҳайати профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав дар солҳои 2019 - 2022 маърузаву мақолаҳо ба нашр расидаанд.

Кори илмӣ муҳаққиқ дар маҷаллаҳои нашр шудаанд, ки ба номгӯи маҷаллаҳо ва нашрияҳои аз ҷониби Муассисаи давлатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Хулосаи асосии диссертатсия дар 10 мақола инъикос ёфтааст, ки 4-тои он дар маҷаллаҳои

шомили феҳристи нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидааст. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ ба анҷом расидааст (суратмаҷлиси № 11/4), дар ҷаласаи шурои олимони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ (суратмаҷлиси №3/4) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод гаштааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори илмӣ мазкур аз муқаддима, се боб, бахшу зербахшҳои асосии илмӣ диссертатсия, хулоса, феҳристи адабиётҳои истифодашуда ва замима иборат аст. Ҳаҷми умумии рисола аз 182 саҳифаи ҷопӣ иборат буда, 8 диаграммаро дар бар мегирад. Рӯйхати адабиёт фарогири 195 номгӯй мебошад.

Дар бахши хулоса натиҷаи баррасиву таҳқиқ ва хулосаҳои мушаххас зимни чанд нуқта оварда шудааст.

Замимаи рисола фарогири истилоҳоти соҳаи китобдорӣ буда, хусусиятҳои сохторию маъноии он мавриди тавзеҳ қарор гирифтааст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқот асоснок гаштааст, дараҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ, мақсади таҳқиқот, вазифаҳо, объекти таҳқиқот муайян карда шуда, навоарӣ ва мавзӯи таҳқиқ, аҳаммияти назариявӣ амалии қор, мавод ва манобеи мавриди истифода, ҷанбаҳои асосӣ ва методҳои таҳқиқ ва ҳамчунин маълумоти муҳтасари таърихӣ ва нашрияҳо пешниҳод шудаанд.

Боби аввали рисола – «**Заминаҳои назариявӣ таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда**» ном гирифта, аз шаш фасл иборат аст.

Фасли якуми боби якум «**Мафҳуми истилоҳ ва таърихи таҳқиқоти он**» номгузори шудааст. Истилоҳшиносӣ калимаҳои мутааллиқ ба соҳаҳои гуногунро ба таври умумӣ меомӯзад. Истилоҳ доимо далолат бар мафҳум мекунад, яъне тавассути ифодаи мафҳум хусусияти умдаи истилоҳот муайян мегардад. Ба қавли П.Г. Нуров: «Калимае, ки тавассути он номи мафҳум фаҳмида мешавад, истилоҳ ном дорад. Бунёди мафҳум, асосан, бо фаъолияти таҳассусии одамон вобаста ба соҳаи илм, техника, маълумот, истеҳсолот ва мисли инҳо алақамандӣ дорад»¹. Истилоҳ воситаи муҳимтарини муоширати илмӣ буда, беасосӣ ва нодурустии истилоҳ метавонад, боиси нофаҳмиҳо дар байни олимони дар ҷараёни ҳамкорӣ ва иртиботи илмӣ гардад.

Дар солҳои 30-юми асри ХХ як фанни нави илми амалӣ аз забоншиносӣ ҷудо гардида, ба ташаккули оғоз намуд, ки ин истилоҳшиносӣ буд. Олимони барҷастае чун В.В. Виноградов, Д.С. Лотте, А.А. Реформатский, О.С. Ахманова дар рушди ин самт саҳми бузург гузоштаанд. Мутаассифона, то имрӯз ҳатто дар байни дигар фанҳои илмӣ

¹ Нуров, П. Г. Становление и развитие таджикской физической терминологии. / Автореферат дис... канд. фил. наук: 10.02.22 / П. Г. Нуров. – Д: 1997. – 26 с

дар бораи истилоҳ ва бунёди назарияи истилоҳот фаҳмиши ягона вучуд надорад.

Фасли дуюми боби якум **“Масъалаи омӯзиш ва таҳқиқи истилоҳ ва истилоҳотшиносӣ дар забоншиносӣ”** ном дошта, ба масъалаи омӯзиши истилоҳот дар забоншиносӣ бахшида шудааст. Дар забоншиносии муосир тамоми паҳлуҳои номаълум ва норавшани истилоҳот ба мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Китобдорӣ, библиография аз ҷумлаи мавзӯоте аст, ки дар фарҳанги тоҷикон мавриди тавачҷуҳ ва аҳамияти ҳосе буда, миёни муҳаққиқону донишмандон манзалати волое дорад. Истилоҳоти китобдорӣ мисли илмҳои дигар дар рушду такомули фанҳои вобаста ба он нақши муҳим дорад. Дар истилоҳсозии китобдорӣ нақши забони меъёрӣ (стандартӣ) манбаи асосӣ буда, он дар ҳамгироӣ ва яксонсозии истилоҳот муҳим мебошад. Истилоҳоти баъзе аз соҳаҳои фаъолияти илму техника танҳо ба коршиносони ҳуди соҳаҳо фаҳмо аст. Масалан, дар соҳаи китобдорӣ истилоҳоте, аз қабилӣ *«конгрев (тасвир дар муқоваи китоб, усули яку якбора кор фармудани ҷопи бисёрранга), конволют (аз якҷанд асарҳои мустақил ё дасхатҳо тартиб додани як китоб), гриф (муҳр, муҳре, ки дар он номи соҳибаш қайд шудааст), литограф (мутахассиси ҷопи сангӣ), консол (раф), картограмма (харита ба тасвири харита, маводи омӯрӣ)»* ба соҳибони забон фаҳмо нестанд.

Фасли сеюми боби якум – **“Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** унвон дошта, дар он масъалаҳои назариявии омӯзиши истилоҳоти китобдорӣ баррасӣ мегардад. Асоси назариявии истилоҳшиносии забони тоҷикӣ дар таҳқиқоти олимони ватани М. Ш. Шукуров, Ш. Р. Рустамов, М. Н. Қосимова, Т. Қодир, А.Турсунов, С.Назарзода, С.Султонов, М. Муҳаммадиев, С. Ҷаматов, Ш. Каримов ва дигарон мавриди қарор гирифтааст.

Оид ба соҳаи китобдорӣ ва библиографӣ, бахусус дар мавриди истилоҳоти китобдорӣ, олимони ва библиографони собиқ шуравӣ О.Ф. Акимов, А. З. Валидова, А. Г. Қосимова, Б. Н. Лукин, Э. А. Охунҷонова, А. И. Кормитсин, З. М. Шевченко, В. Н. Банк, А. Г. Биснек, К. Ф. Шафринский, Н. М. Зелдович, А. Язбердиев ва дигарон фикру ақидаҳои ҳудро байён намудаанд: масалан, С.Сулаймонӣ чунин қайд менамояд: «Истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, махсусан китобсозӣ ва китобшиносӣ ҳазор сол боз дар фарҳангу тамаддуни забони форсӣ тоҷикӣ арзи вучуд доштааст. Истилоҳоти соҳаи мазкур ва истифодаи бештаре бахтари он дар китобдорӣ навини имрӯз чашмрас мебошад»² Назарияҳои нахустин, ки ба истилоҳ мансуб аст, дар илми забоншиносӣ дар ибтидои қарни ХХ пайдо шудаанд.

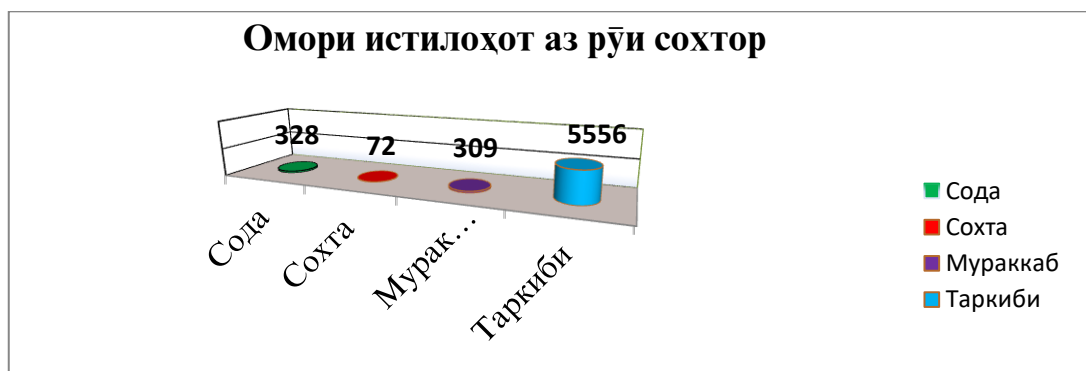
Фасли чоруми боби якум – **“Сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда”** ном дошта, моро бо сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ошно месозад.

² Сулаймонӣ, С. Сухане чанд оиди истилоҳсозӣ дар китобдорӣ / С. Сулаймонӣ. – Сайре дар олами китоб. – Душанбе, 1996. – С.3-5.

Яке аз фарҳангҳои дузабонае, ки дар ташаккул ва инкишофи истилоҳоти китобдорӣ нақши бузургро дорост, ин «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ» мебошад³. Дар фарҳанги мазкур вожагони китобдорӣ дар якҷоягӣ бо вожагони иттилоотшиносӣ омехта шудаанд. Шояд ба ҳамин далел дар фарҳанги мазкур баъзе аз вожаҳои муштарак дар ин китоб омадааст. Лекин вожаҳои тахассусии улуми китобдорӣ бо тавзеҳ ва тавсифи бештаре пешниҳод гардидаанд ва гоҳ дар таърифи як истилоҳ ва вожаи китобдорӣ аз чандин сарчашмаҳо истифода шудааст. Қобили зикр аст, ки дар ин вожагон танҳо масъалаҳои сирфан илмию тахассусии китобдорӣ ва улуми вобаста мавриди истифода қарор гирифтааст. Муаллиф кушиш ба ҳарч додаст, ки дар тарҷума ва тавсифи истилоҳоти китобдорӣ то ҳадди имкон мавқеи тахассусиро ҳифз намояд. Фарҳанги мазкур аз рӯи тартиби алифбой сохта шудааст. Масалан истилоҳоте, ки бо ҳарфи аввали алифбо, яъне бо «А» шуруъ мешаванд, 330-адад истилоҳ ҷой дода шудааст, ки аксарияти он ба соҳаи китобдорӣ таалуқ доранд. Масалан: *author* – абонемент, автор (муаллиф), *address* – writer – адресограф (суроғанавис), *document* – акт (ҳуҷҷат), *archive* – архив (бойгонӣ), *archive library* – архив библиотеки (бойгонии китобхона), *archive-press* – архив печат (бойгонии матбуот), *archive-responsible* – архивариус (масъули бойгонӣ), *card-sort* – ассортиментная картотека (картотекаҳои навъҳо) ва ғайраҳо дар ин қисмати фарҳангҳои мазкур ҷой дода шудааст.

Дар қисмати ҳарфи «Б» 440-адад истилоҳ истифода шудааст, ки аз он аксариятро истилоҳоти махсуси соҳаи китобдорӣ ташкил медиҳанд. Масалан *librarian* – библиотекаръ (китобдор), *library stoke* – библиотечные фонды (фондҳои китобдорӣ), *library index* – библиотечные каталог (фехристҳои китобхона), *librarian servise* – библиотечное обсуживание (хадамоти китобдорӣ), *edition library* – библиотечное издание (нашри китобхонавӣ), *библиотечный совет* (шурои китобдорӣ), *booklet* – брошюра (китобча) ва ғайраҳо.

Диаграммаи №1. Омори истилоҳот аз рӯи сохтор

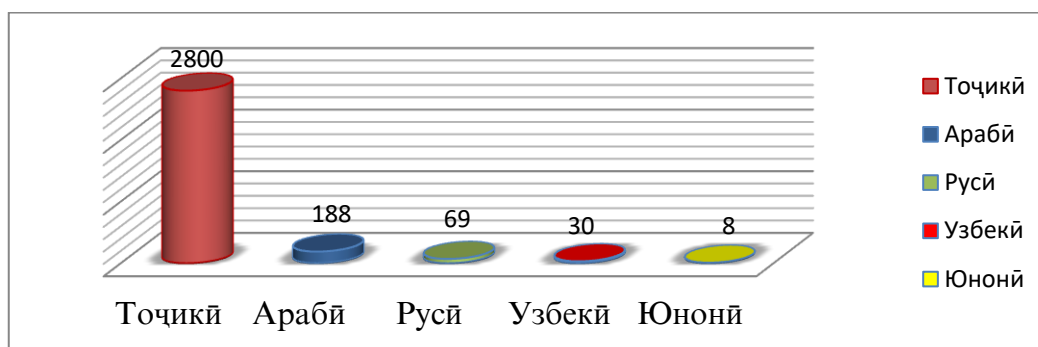
Ҳамин тавр, фарҳанги мазкур ба тартиби алифбой таълиф гардида, истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бештар бо шарҳу тавзеҳи равшан ҷой дода

³ Ислом, Ҷ. Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ / Ҷ.Ислом. – Душанбе.: - Ирфон, 2012. – 278с.

шуда, муаллиф аз вожагони улуми китобдорӣ, улуми тарбиятӣ ва заминаҳои вобаста ба китоб дар ин фарҳанг истифода намудааст. Теъдоди умумии истилоҳоти баррасишудаи фарҳанги мазкур беш аз даҳ ҳазор буда, 6265 – адади онро истилоҳоти хоси соҳаи китобдорӣ ташкил менамояд ва ягона фарҳанги комилест, ки хонандаро бо тамоми паҳлуҳои истилоҳоти китобдорӣ ошно месозад.

Фарҳанги дигаре, ки дар соҳаи китобдорӣ тоҷик нақши арзишмандеро ба худ касб кардааст, «Истилоҳномаи китобдорӣ форсӣ ба тоҷикӣ ва русӣ»⁴ мебошад.

Диаграммаи №2. Омори истилоҳот аз рӯи мансубияти забонӣ

Теъдоди умумии истилоҳот дар фарҳанги мазкур зиёда аз 3574 ададро ташкил медиҳад. Ҳамин тариқ, аз таҳлили фарҳанги мазкур аён гардид, ки шумораи зиёди истилоҳоти ин фарҳанг, гарчанде русӣ ба тоҷикӣ таҳия ва таҳқиқ гардида бошад ҳам, муаллифони ин истилоҳнома яъне Пурии Султонӣ истилоҳоти махсуси форсӣ (эронӣ)-ро истифода кардааст, ки дар соҳаи китобдорӣ тоҷик бо каме тағйироту иловаҳо аз он истифода мебаранд.

Фасли панҷуми боби якум – «**Нақши аломатҳои китобат дар ташаккули фарҳангҳои истилоҳоти китобдорӣ**» ном дорад. Солҳои охир дар масъалаҳои имлоӣ истифодаи аломатҳои китобат дар забони тоҷикӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорон мушкилиҳои зиёде пеш омадаанд. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки муаллифону муҳаррирон дар нашрияҳои мухталиф қоидаҳои имлоро бо салоҳдиди худ истифода мебаранд. Иловатан, пайдоиши воситаҳои муосири таъбу нашр ва компютерҳо барои қорбурди аломатҳои китобат ва имло имконоти васеъ фароҳам оварда истодаанд. Ниҳоят, бо раванку ривож ёфтани муносибатҳо бо мамалики хориҷӣ ва бо таъсири забонҳои дигар, аз ҷумла кишварҳои англисизабон, ба забони тоҷикӣ аломатҳои китобати нав ворид шудаанд, ки доир ба истифодаи онҳо дар қоидаҳои имлоӣ мавҷуда чизе гуфта нашудааст.

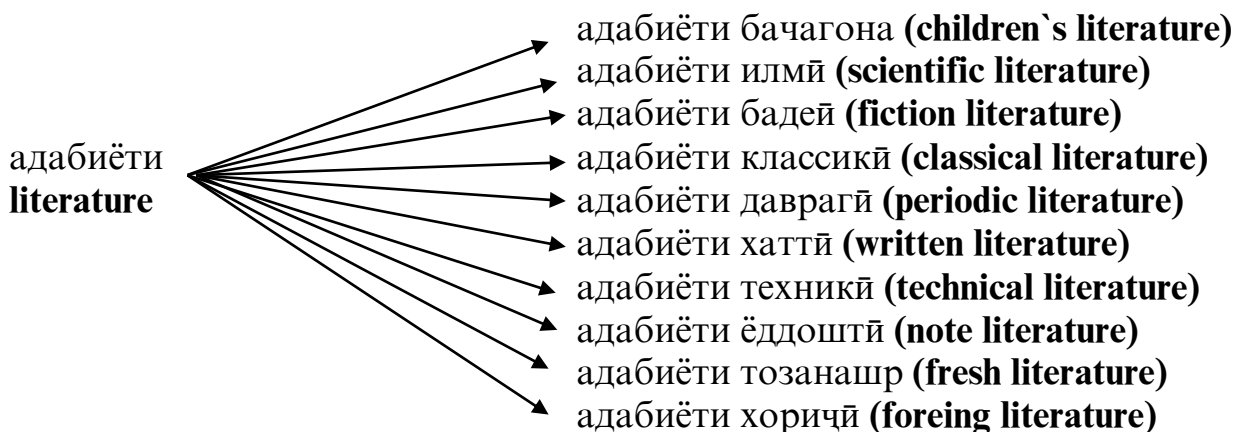
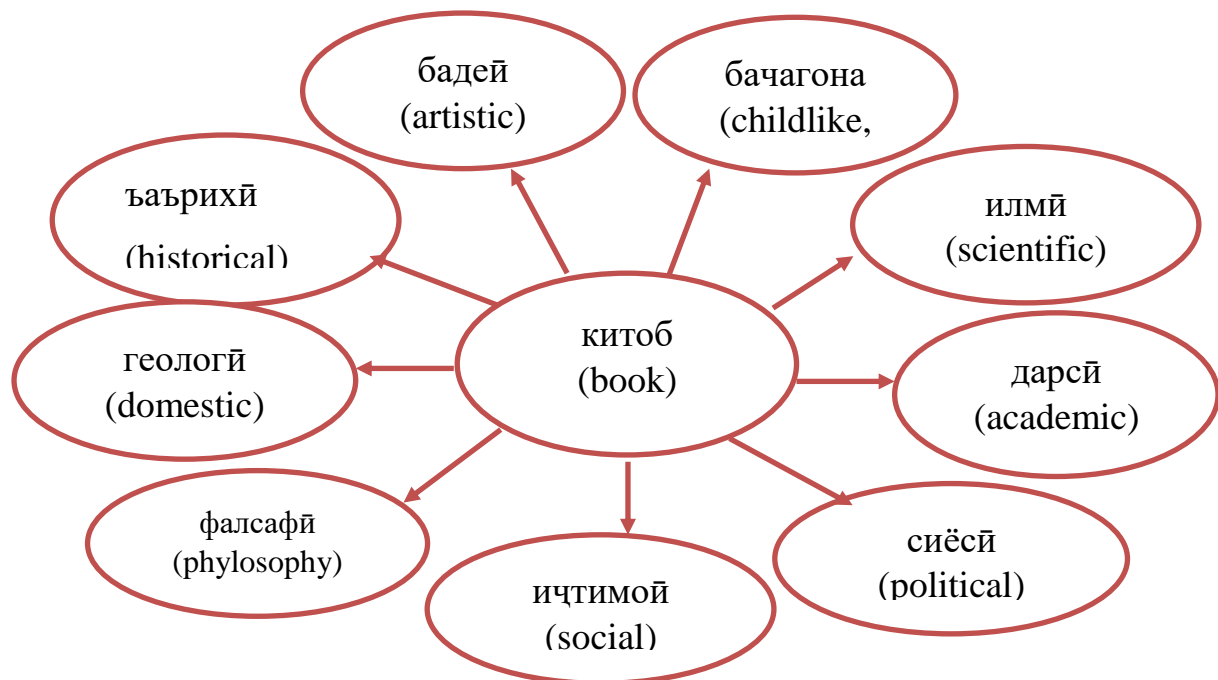
Боби дуюми рисола – «**Таҳлили сохтори истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» ном дошта, дар он усулҳои асосии калимасозӣ таҳлил карда мешаванд.

⁴ Истилоҳномаи китобдорӣ: форсӣ ба тоҷикӣ ва русӣ таълифи Пурии Султонӣ ва Фарвардини Ростин. – Душанбе, 1993. – 210с.

Фасли якуми боби мазкур – “Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” номгузорӣ шуда, дар он намудҳои асосии истилоҳсозӣ баррасӣ мешаванд. Калимасозӣ яке аз роҳҳои ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон ба шумор меравад. Дар забони тоҷикӣ бо роҳи ибора сохтани калимаҳо яке аз навъҳои маъмултарин қолабҳои истилоҳсозӣ мебошад. Сохтани ибораистилоҳот дар соҳаи китобдорӣ ба воситаи алоқаи изофӣ хеле сермаҳсул аст, ба монанди: *адабиёти бадеӣ – literary literature, китобҳои дарсӣ – textbook, номгӯи китобҳо – list of book, муҳри китоб – book seal, муҳри китобхона – library seal, маҳзани бойгонӣ – archive database, муқоваи китоб – cover, китоби хониш – reading book, китоби бадеӣ – fiction book, маҷмуаи мақолаҳо – collection of articles* ва ғ.

Зикр кардан ба маврид аст, ки аз як истилоҳ сохтани якчанд истилоҳибора ба воситаи алоқаи изофӣ хеле маъмул аст. Масалан, аз истилоҳи «китоб» ибораистилоҳоти зиёде сохта шудааст:

Диаграммаи №3. Ибораҳои аз калимаи “китоб” сохташуда.

Истилоҳоти ҳар як соҳа ба худ хусусияти фарқкунанда дорад. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи дигари истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар он аст, ки аз як калима чандин ибораҳои маънодори дигар сохтан мумкин аст.

Фасли дуюми боби дуум – **“Ташаккули истилоҳот ба воситаи вандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** ном дошта, яке аз бобҳои амалии диссертатсия ба ҳисоб меравад.

Дар ҳарду забон ҳам, бо воситаи вандҳо сохтани калимаҳо аз бойтарин ва сермаҳсултарин роҳҳои морфологии калимасозӣ мебошад. Калимасозии вандафзоӣ чунин тарзи калимасозиест, ки бо роҳи ҳамроҳ шудани унсурҳои калимасоз ба асос ва ё калима калимаҳои дигар пайдо мешавад⁵. Ин навъи калимасозиро метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: 1) калимасозӣ ба воситаи пасвандҳо (хонанда+гон – read + er, нигор+гар, кор+гоҳ, ташвиқот+чӣ, китобсоз+ӣ, китобхона+чӣ – library + an, ҷо +барг+а+ӣ), 2) калимасозӣ ба воситаи пешвандҳо (но+равшан, бе+баҳо, но+пайдор)

Мавриди зикр аст, ки сермаҳсултарин навъи ташаккулёбии калима дар забони тоҷикӣ ва англисӣ бо роҳи вандафзоӣ, яъне сохтани воҳидҳои луғавӣ таввасути пайваст кардан бо он унсурҳои калимасоз (пасванд, пешванд, миёнванд) мебошад. Вандҳои калимасоз бояд чунин хусусиятҳоро доро бошанд: 1) ванд бояд маънои муайянеро ифода намуда, ба пойгоҳи тавлидкунанда ҳамроҳ шавад; 2) ҳамчун унсурҳои калимасоз аффикс бояд ба осонӣ фарқ карда ва ҳамчун як ҷузъи калима дар зехни гӯянда дарк карда шавад ва вақте ки ин ванд ҷудо карда шавад, заминаи тавлидкунанда бояд дар забон бе ванд татбиқ карда шавад.

Дар забони англисӣ низ калимаҳо ба воситаи пасвандҳо (suffixes) ва пешвандҳо (prefixes) сохта мешаванд. Пасвандҳои забони англисӣ нисбат ба пешвандҳо зиёдтаранд ва ҳар кадоми онҳо вазифаи махсусро дар сохтани калимаҳои нав иҷро мекунанд. Пасвандҳои -ment, -ion, -ation, -ing, -er, -or, -ist (director, artist, psychologist) барои сохтани исм ва -ous, -al, -y, -ive, -able, -full, -less -ness, -ity барои сохтани сифат истеъмол мешаванд.

Пешвандҳои забони англисӣ, ки ба маъноҳои инкор меоянд инҳоянд: -un, -in, -il, -ir, -dis ва пешвандҳое, ки ба маънои такрор ва иҷрои бештарро ифода мекунанд, инҳоянд: -re, -over, -mis.

Фасли сеюми боби дуум – **“Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пасвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”** унвон дошта, дар он сухан оид ба нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда меравад. Воситаи дигари калимасозӣ дар забонҳои мавриди муқоиса ба воситаи пасвандҳо сохтани калимаҳо мебошанд. Дар забоншиносии муосири тоҷик ва англис пасванд ҳамчун яке аз роҳҳои самараноки ташаккулёбии воҳидҳои луғавӣ амал мекунанд. Ҳар як пасванд дар ташаккули ин ё он ҳиссаи мустақили нутқ нақши ҳоса дорад. Масалан, пасвандҳои -гор, -гон, -гоҳ, -он исмсоз мебошанд. Пасвандҳои исмсозии забони англисӣ -ment, -ion, -ation, -ing буда, дар

⁵ Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Д.: Маориф, 1985. – 243 с.

ташаккули воҳидҳои луғавӣ истифода мешаванд. Дар зер аз як қатор истилоҳоте ёдовар мешавем, ки дар таркиби худ пасванд дошта, тавассути қолабҳои зерин сохта шудаанд:

R+ S (яъне реша+ суффикс) роҳи асосии ташаккули воҳидҳои истилоҳии соҳаи таҳқиқот бо забони тоҷикӣ ва англисӣ мебошанд. Ин намуна дар пайравӣ аз намунаҳои ҳосилшудаи забони адабии муосири тоҷикӣ мебошад, ки барои таҳлилҳои сохторӣ ва маъноӣ истифода мегардад.

1) **R+a** (форси миёна. -ag// -a- ka -(a) -ka). Пасванди-а исм ва сифати феълӣ, инчунин аз ибораҳо ва таркибҳои калимаҳои мураккаб месозад. Ин пасванд дар истилоҳи китобдорӣ ба сифати эҳтимолии «**хондан**» ҳамроҳ гардида, истилоҳи «хонанда – хонандаи дoston ва ё ҳикоятҳои халқӣ» месозад. Шумораи истилоҳоти бо пасванди мазкур сохташуда дар соҳаи китобдорӣ хеле зиёданд: *қисса – story, андоза – size, нома – letter, бисёрҷилда – very volume, пурра – complete, нусха – model, муқова – cover, binding, сарлавҳа – tale, heading, обуна – subscription, хонанда – reader, захира – stock, provision.*

2) **R+ ча**. Пасванди зикргардида пасванди шаклсозу калимасоз аст, аз исм исми дигар месозад: *лавҳача – little board, рахча – line, варақча – sheet.* Бо ёрии пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ истилоҳоте месозанд, ки хурд ва андак будани ашёро нишон медиҳад. Аз исмҳои конкрет номи чиз, ҷонварон ва истилоҳоти забоншиносӣ месозад. *Китобча (китоб+ча) book, дафтарча (дафтар+ча) pocket – book, дебоча – forework.*

3) **R + чӣ**. Пасванди мазкур камистеъмол аст, пасванди исмсоз буда аслан аз як исм, исми касбу кор месозад, ба монанди истилоҳи «китобхоначӣ» аз исми мушаххаси китобхона исми касбу кори китобхоначӣ месозад. Масалан, *иштирокчӣ (иштирок+чӣ) participant, навбатчӣ (навбат+чӣ) – duty, хазиначӣ (хазина+чӣ) – treasurer, обуначӣ (обуна+чӣ) – subscriber, китобхоначӣ (китобхона+чӣ) – librarian, ҳисобчӣ (ҳисоб+чӣ) – accountant, навириётчӣ (навириёт+чӣ) – publisher, матбаачӣ (матбаа+чӣ) – printer⁶.*

Фасли чоруми боби мазкур – “**Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пешвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” номгузорӣ шуда, дар он нақши пешвандҳо дар созмони истилоҳоти китобдорӣ таҳлилу баррасӣ мегарданд.

Дар созмони истилоҳоти китобдорӣ миқдори пешвандҳо он қадар фаровон нестанд. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ калимасозӣ, ки тавассути пешвандҳо сохта мешаванд, аз рӯйи қолаби **P+R** (пешванд+реша) шакл мегиранд. Ин қолаб мувофиқи қонуниятҳои забони адабии ҳозираи тоҷикӣ пешниҳод гардидааст.

1) **Ҳам+R**. Пешванди *ham-* (<ф. - м. ham). Пешванди ҳам серистеъмол буда, исм месозад. Ин пешванд, асосан, мутобиқат, ҳамроҳӣ ва шарикиро

⁶ Ислом, Ҷ. Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ / Ҷ.Ислом. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 278с.

ифода мекунад, дар сохтани баъзе чонишинҳо низ корбаст мегардад. Истилоҳи мазкур муносибати пайванд, робита ва ҳамбастагиро ифода мекунад: *ҳаммуаллиф* (*ҳам+муаллиф*) – *co-author*, *ҳамгиروي китобхонавӣ* – *library integration*, *ҳаммаъно* – *synonymous*, *ҳамном* – *namesake*, *ҳамкор* – *co-worker*.

2) **Но+R** (*nā-* // *na-* (< ф. - м. а- // *an-*). Пешванди мазкур, асосан, ба маънои инкор ва радкунӣ истифода мешавад. Асосан ин пешванд исм, зарф ва сифатсоз мебошад. Ин пешванди сифатсоз, аслан, каммаҳсул буда, дар таркиби ибораистилоҳи китобдорӣ тоҷик истифода мегардад. Ин пешванд қариб ба пешванди «*non*» дар забони англисӣ шабоҳат дорад. *Номувофиқ* – *incocisten*, *нодуруст* – *wrong*, *нодаркор* – *unnecessary*.

3) **Бе+R**. (< ф. - м. *abe-* // *ape-*). Пешванди мазкур, асосан зарф ва сифатсоз мебошад. Ба гурӯҳи пешвандҳои сермаҳсул дохил шуда, дар сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ васеъ истифода шудааст: *беҳато* (*безошибочно*) – *unerring*, *бе муаллиф* (*без автора*) – *anonymous*, *беҳат* (*без тисъма*) – *having no written*, *бесобиқа* (*беспрецедентный*) – *inexperienced*, *бемазмун* (*без содержания*) – *senselessly*, *беасос* (*без основы*) – *unfounded*, *бетартиб* (*безпорядок*) – *disorganized*.

Истилоҳоти китобдорӣ забони англисӣ бо илова намудани вандҳои калимасозии зерин сохта мешавад, ки ин пешвандҳо барои сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ забони англисӣ бештар истифода шудаанд: (-*trans*, -*re*, -*dis*, -*over*, -*un*, -*in*, -*under*, -*em*, -*il*, -*im*, -*pre*).

1. **non+R**. Баъд аз пешоянди мазкур дар таркиби истилоҳ ҳамеша тире гузошта шуда, он ба калима маънои манфӣ мебахшад ва ба пешванди *ғайр*, *бе-* забони тоҷикӣ ҳаммаъност: *non-specialist ғайримутахассис*, *non-book material* – *маводи ғайрикитобӣ*, *non-circulating book* – *китоби ғайри тираж*, *non-current literature* – *адабиёти ғайриқонунӣ*, *non-fiction book* – *китоби ғайриадабӣ*, *non-literary material* – *маводи ғайриадабӣ*.

2. **en+R**. Бояд қайд кард, ки пешванди мазкур аз забони лотинӣ гирифта шуда, дар бештари мавридҳо феъл ва исм месозад. Он пешванди сермаҳсул буда, барои сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ истифода мешавад: *enroll* – ба узвият даровардан, *enjoin* – фармон, *enlist* – номнавис кардан, *enrolment* – феҳристи теъдоди аъзоён, *enrollment* – бақайдгирӣ, *entitle* – ҳуқуқ.

Фасли панҷуми боби дуюм – “**Истилоҳоти мураккаби китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ном дошта, ин навъи истилоҳ дар соҳаи китобдорӣ нисбатан зиёдтар ба назар мерасад. Калимаҳои мураккаб аз ду ва ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно иборат буда, чузъи аввал маънои худро гум карда, маъноҳои нав мегиранд. Калимаҳои мураккаб бо усулҳои морфологӣ ва синтаксисӣ сохта мешавад. Дар созмони истилоҳоти мураккаб дар забонҳои муқоисашаванда қолабҳои зерин маъмуланд:

1) **R+R**. *Дастхат* – *signature*, *сарлавҳа* – *heading*, *сарсухан* – *introduction*, *китобхона* – *library*, *барҷасп* – *adhesive*, *роҳнамо* – *guide*, *маълумотнома* – *reference book*, *микрокитоб* – *booklet*, *микроматн* – *microtext*, *рӯзнама* – *newspaper*, *радиокитобхона* – *radiolibrary*.

2) **N+V.** Масалнавис – *fabulist*, лугатсоз – *lexicographer*, китобчопкун – *book – publisher* китобдеҳ – *bookgiver* мазҳаканавис – *fabulist*, китобсанҷ – *bibliographer*, баҳисобгир – *calculator*, китобфурӯш – *bookseller*.

Фасли шашуми боби мазкур – “**Ибораистилохоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” унвон гирифтааст. Бо роҳи аз ибора сохтани истилоҳот яке аз усулҳои маъмултарин дар забонҳои мавриди қиёс буда, дар соҳаи китобдорӣ барои сохтани истилоҳот хеле сермаҳсул аст. Ин намуди истилоҳот низ ба воситаи қолабҳои маъмул сохта мешаванд, ба монанди:

1) **N+N.** коргоҳи китобдорӣ – *place of librarian*, коргоҳи китобсозӣ – *bookstore*, баргаи иҷроӣ – *performance – sheet*, толори мутолиотӣ – *reading hall*, сарлавҳаи умумӣ – *general title*, феҳристи алифбоӣ – *alphabetical catalogue*, радифи алифбоӣ – *alphabetical – order*, китобҳои ибтидоӣ – *primary book*, феҳристи иловагӣ – *additional catalogue*, асноди бойгонӣ – *archive documents*.

3) **N+V.** феҳристи ёрирасон – *auxiliary direction*, картотекаи маълумотдеҳ – *reference card*, китоб навиштан – *write book*, мутолиа кардан – *read book*, саҳифа бастан – *close the page*, китоб хондан – *read book*;

4) **V+A.** баҳисобгирии оперативӣ – *cooperating accounting*, кори китобхонавӣ – *library work*, феҳристнависиҳои мошинӣ – *machine registry*, кори китобдорӣ – *work of librarian*, ҷобаҷогузориҳои алифбоӣ – *alphabetical ordering*.

Фасли ҳафтуми боби мазкур – “**Ихтисораи истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ**” ном дорад, дар ин қисмат истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бо ихтисораҳо маънидод карда мешавад.

Дар забони англисӣ ин усули калимасозӣ нисбат ба забони тоҷикӣ бештар мушоҳида мешавад. Дар соҳаи китобдорӣ барои баёни номи шуъбаҳо, навъҳои китобхонаҳо, номгӯи ҳуҷҷатҳо аз ҳар калимаи ибора танҳо ҳарфи аввал гирифта калима месозанд, ба монанди: **КМТ** (китобхонаи миллии Тоҷикистон), **КЭМ** (китобхонаи электроники милли), **ДМЧ** (дастгоҳи маълумотдиҳии ҷустуҷӯӣ), **АБК** (абоненти байни китобхонаҳо), **ЗНМБ** (захираи наирҳои маълумотдиҳӣ – библиографӣ), **ДМБ** (дастгоҳи маълумотдиҳӣ библиографӣ) **ММАБК** (маркази миллии абоненти байни китобхонаҳо), **НАКИ** (низомии автоматикунони раванди китобдорӣ – иттилоотӣ), **МБК** (мубодилаи байналмилали китоб), **ШММК** (шуъбаи маркетинг ва менеҷменти фаъолияти китобдорӣ), **МД КТМ** (муассисаи давлатии китобхонаи миллии Тоҷикистон)⁷

Ихтисораҳои маъмули забони англисӣ инҳоянд: **AHSL** (Association of Academic Health Sciences Libraries) – Иттиҳодияҳои китобхонаҳои академии илмҳои тандурустӣ, **AALL** (American Association of Law Libraries) – Иттиҳодияи китобхонаҳои ҳуқуқшиносии Амрико, **A&I** (abstracting and indexing), **AAP** (Association of American Publisher) – Иттиҳодияи ноширони амрикоӣ, **AASL** (American Association of School Libraries) – Иттиҳодияи

⁷ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V. – Душанбе. Ирфон, 2013. – 238с.

амрикоии китобхонаҳои мактабӣ, АВА (American Booksellers Association) – Иттиҳодияи китобфурӯшони амрикоӣ⁸ ва ғайра.

Боби сеюми рисола - «Таҳлили маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» ном дошта, дар он вижагиҳои сермаъноӣ, омонимӣ, синонимӣ, мутақобилӣ, муродифӣ ва иқтибосшавии истилоҳот мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор мегиранд.

Фасли якум – «Сермаъношавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» унвон дошта, хусусиятҳои сермаъноии калимаҳо дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ таҳлил мегардад. Масъалаи сермаъноии калима дар забони тоҷикӣ аҳаммияти калон дорад. Ҳар як вожа воситаи тарзи баёни хоси худро дошта, дар раванди рушди таркиби луғавии забон саҳми муассир мегузорад. Ҳамчун намуна метавон вожаҳои *stock, table, cover, book*-ро дар забони англисӣ шарҳ дод, зеро ҳар яке аз онҳо хусусияти сермаъноиро соҳиб буда, бо хусусияти маъноии истилоҳии худ аз дигар воҳидҳои луғавӣ тафовут доранд:

– **Stock** истилоҳи мазкур дар забони англисӣ ба сифати исм ва феъл истифода мегардад. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз ҳафт маъноии асли, луғавӣ ва маҷозӣ дошта, дар баробари ин ҷузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта ва мураккаб буда, боиси пайдо шудани калима ва истилоҳоти нав гардидааст. Чунончи, маъноии аслии калимаи *stock* «танай дарахт, танай бешоҳу барги дарахт, танай хушк» бошад, дар соҳаи китобдорӣ англис ба маъноии «фонд, захира» «they had a good stock of book»⁹ истифода мегардад. Ин калима боз ба маъноҳои «наҷод» «humans are usually divided into four stocks»; хайвонот, ғалла «He got up early to feed the stocks»; саҳм, саҳҳом, саҳмия «He owns stock in several companies» истифода мешавад. Истилоҳи мазкур ҳамчун феъл ба маъноии: 1) таъмин кардан, пур кардан (анбор) 2) фароҳам овардан, таҳия кардан, анбор кардан, дар анбор гузоштан истемол мегардад¹⁰. Инчунин ҷузъи таркибии калимаҳои *stockbreeder, stockbroker, stock exchange, stockfish, stockholder, stocking, stockpile, stock-still, stock-takin*¹¹ ва ғайра ба ҳисоб меравад.

– **Store** истилоҳи мазкур ҳамчун исм ва феъл ба худ хусусияти сермаъноӣ касб намудааст. Дар забони англисӣ бо маъноҳои гуногун истифода мегардад. Истилоҳи мазкур дар соҳаи китобдорӣ забони англисӣ бо маъноии аслии худ: 1) «захира, маҳзан, пасандоз, андӯхт» истифода мешавад: «the squirrel makes a store of nuts for the winter»; 2) «анбор» «there was a store behind the shop»; 3) «дуқон, мағоза, супермаркет» «they went to a clothing store»; 4) «таҷҳизот, захираҳо». Чун феъл ба маъноҳои зерин қорбурд мегардад: 1) анбор кардан, андӯхтан, анбоштан, захира кардан

⁸Colin, J., Steller, K. Concise dictionary of library and information science / J. Colin, K. Steller. – De gruyter saur: 2007. – 160 p.

⁹ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: - 2007. – 1079 с. 166.

¹⁰ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе, - 2007. – 1079 с. 166.

¹¹ Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

«the farmer stored hay for the winter»; 2) нигоҳ доштан «they stored the old furniture in the arttic»; 3) дар анбор ба амонат супоридан; 4) ғунҷоиш доштан¹². Инчунин чузъи таркибии калимаҳои store-house, store-keeper, store-room, storey ва ғ. мебошад.¹³

Вожаи тоҷикии **намуна** хусусияти сермаъноӣ касб намулдааст. Истилоҳи **намуна** ки дар соҳаи китобдорӣ васеъ истифода мегардад, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба чандин маънӣ омадааст, аз он ҷумла; 1) миқдори андак аз ҳар чиз, нишону аломат аз ҳар чиз: «Дар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели бисёр бошад ва муште намунаи харворе» Саъдӣ; 2) шабех, монанд, мисл, мисол: «Ба ҳамин ҳангома, ки дар тамошохонаи Париж ҳам намунаи он мавҷуд намешавад, аз гаронии дастури либосҳои қатор андар қатор ҳазрати устозро қуввати рафтор набуд»; 3) зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтода, бекор кардашуда: «Китобу килки ҳама китобон намуна шавад»¹⁴.

Фасли дуҷуми боби мазкур – “**Муродифшавии истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ном гирифтааст. Синонимҳо дар забон бо сабаби ба амал омадани иқтибосот, бой гардидани таркиби луғавии забон, забони шева ва лаҳҷа ба амал меояд. Сабаби дигари ба вучуд омадани синонимҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ин вулгаризмҳо мебошанд, ки онҳо ибора ва калимаҳои дағал ва дуруштро дар бар мегиранд, аз лаҳҷаҳо ва шеваҳои ҷудогона ба забони адабӣ ворид шудаанд. Шумораи муродифоти марбути истилоҳоти китобдорӣ дар ҳар ду забон ҳам хеле зиёд аст:

а) забони тоҷикӣ: *сархат – фосила, феҳристи алифбой – феҳристи муратаббӣ, аснод – санад – ҳуҷҷат, маҳзан – бойгонӣ – анбор, китобдорӣ – библиографӣ, фонди бойгонӣ – захираи бойгонӣ, фонд – захира, адабиёти атеистӣ – адабиёти зидди динӣ, образнокӣ – тасвирнокӣ, тироз – зер – широза.*

Барои тақвияти назари мазкур зухуроти муродифро дар мисоли истилоҳи «**фонд ва нусха**» дида мебароем. Истилоҳи «**фонд**» дар рисолаи «Китобҳои электронӣ ва дастбӣ ба он» ба маънои «**захира**» истифода шудааст: «Афзоиши миқдории захираҳои электронии аз рӯи шаклу мазмун гуногун имрӯз имкон намедихад, ки мутобиати он имконпазир гардад»¹⁵. Аммо дар асари «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» ба маънии «**фонд**» омадааст: «Шуъба дорои фонди комили адабиёти хориҷӣ буда, 87091 нусха китоб ва матбуоти даврӣро бо 42 забони халқҳои ҷаҳон дар бар мегирад»¹⁶.

Истифодаи истилоҳи **нусха** дар асару рисолаҳо ба маъниҳои гуногун истифода гардидааст. Истилоҳи мазкур дар асари «Таърихи китобдории кишварҳои хориҷ» ба маънои ҷилд чунин тавзеҳ ёфтааст: «Замоне, ки

¹² Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе: 2007. – 1079 с. 166.

¹³ Webster’s third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

¹⁴ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибора аз ду ҷилд] – М: СЭ, 1969. – 952 с.

¹⁵ Китобҳои электронӣ ва дастбӣ ба он / Душанбе: Бухоро, 2014. – 42 с

¹⁶ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V. – Душанбе. Ирфон, 2013. – 238с.

китобхона ба кор оғоз кард, дар марҳилаи нахустин маҷмуи он 100000 ҷилд буд ва соли 1947 ба 250000 ҷилд расид»¹⁷. Аммо дар рисолаи «Китобҳои электрони ва дастбӯи ба он» ба маънои нусха истифода шудааст: «Собит гардидааст, ки нархи як нусха китоби чопӣ аз диски китоби электронӣ то даҳ баробар гаронтар аст, ба илова теъдоди китоби чопӣ маъмулан аз 1000-2000 нусха боло намеравад, ҳол он ки диски китоби электронӣ то 20-30 ҳазор нусха бо нархи ҳар яке 2-3 сомонӣ метавонад тез ба фуруш равад»¹⁸. Аз шарҳи ҳар ду истилоҳ маълум гардид, ки онҳо бо ҳамдигар муродиф буда, зухуроти мазкур ба онҳо хос будааст.

б) забони англисӣ: *barn – warehouse – stock – маҳзан (резерв, хранилище); stock – supply – provisions – resources – захира(ресурс); table – index – list – catalogue – inventory – феҳристи (перечень); publication – edition – нашр(издание); volume – case – cover – муқова(обложка, переплет); file – cabinet – file – cards; collection of books – bibliography – ҷамъи китобҳо(совокупность книг); board – plate – лавҳа (уголок); foreword – preface – introduction пешгуфтор (предисловие), printed – published – чоп (печать, издание), printing – publishing – нашр(издание).*

Истилоҳоти марбути соҳаи китобдориро дар мисоли истилоҳи *printing – publishing* дар забони англисӣ дида мебароем: «*The authors considered publishing a list of a couple of hundred of bibliographic records unnecessary*»¹⁹; «*This dictionary was printed in the Republic of Tajikistan*»²⁰

Фасли сеюми боби мазкур – “**Ҳамгуншавии истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**” ном дошта, зухуроти омонимия дар забонҳои мавриди қиёс яке аз мушкилоте ба шумор меравад, ки омӯзиши он то ҳол идома дорад.

Омоним гуфта калимаҳоеро меноманд, ки аз ҷиҳати таркиби овозӣ якранг буда, маъноҳои гуногун доранд ва ба як ҳиссаи нутқи муайян мансуб мебошанд. Омонимҳои соҳаи китобдорӣ-ро аз рӯи мансубияташон ба ин ё он забон метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: а) омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони арабӣ муносибат доранд; б) омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони русӣ мансубанд.

Омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони арабӣ муносибат доранд, дар забоншиносии тоҷик ба сифати истилоҳ ва калимаҳои муқаррарӣ меоянд: масалан, вожаҳои омонимии шакли арабӣ доштаи марбут ба истилоҳи китобдорӣ инҳоянд: *адабиёт (литература), байт (стих), наشريёт (издательство), китоб (книга), феҳристи (перечень), тафсир (толкование, комментарии), таъхис (диагноз), иқтибос (заимствование), маҳдуд (ограниченный), муаммо (загадка), таърих*

¹⁷Сулаймонов, С. Таърихи китобдории кишварҳои хориҷ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 255 с.

¹⁸Китобҳои электронӣ ва дастбӯи ба он / Душанбе: Бухоро, 2014. – 42 с.

¹⁹ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: 2007. – 1079 с. 166.

²⁰ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: 2007. – 1079 с. 166.

(история), мунозира (полемика), мутоиба (шутка, веселье), асрор (загадки), назм (поэзия), наср (проза) ва ғ.

Феҳрист I – шакли арабишуда буда, дар фарҳанги забони тоҷикӣ ҳамчун «феҳрист» нишон дода шуда, ба маънии рӯйхат, фусули китоб;

Феҳрист II – чадвал, чадвал барои муайян кардани мундариҷа – фаслу боби ягон китоб, чадвали унвонҳо сарлавҳаҳои ягон китоб, ки бештар дар аввали китоб дода мешавад.

Раҳл I – лавҳи китобхонӣ, курсичаи хурди китобмонӣ, махсусан барои гузоштани китобҳои муқаддас ҳамчун Куръон;

Раҳл II – асбоб, анҷом, чиҳоз ва раҳти хона, асбобу анҷоми кӯч ва сафар.

Нашр I – зинда шудан ва зинда кардан баъд аз марг, эҳё;

Нашр II – паҳн шудан, пароканда шудан, густурда шудан, пароканда кардан;

Нашр III – бӯй, бӯйи хуш, хушбӯй.

Тоқ I – сақфи камоншакли куббадор (дар қасрҳо, купрукҳо) равоқ, айвон, ҳар чизи камоншакл монанди абрӯ, тоқча, раф (дар соҳаи китобдорӣ ба чунин маъно истифода мегардад), баландӣ, иртифот;

Тоқ II – фард, танҳо, якка, бечуфт, бемонанд, як либосвор;

Тоқ III – чомаи рӯпӯш, чомае, ки аз болои дигар либосҳо мепӯшанд²¹.

а) Дар забоншиносии англис ба омонимҳое метавон дучор омад, ки шакли маъноии онҳо пурра ба забони юнонӣ муносибатдоранд. Дар системаи луғавии забони англисӣ, ки шаклҳои омонимӣ доранд, нисбатан густурдатар аст. Калимаҳое, ки аз забони юнонӣ ба забони англисӣ иқтибос шудаанд, нахуст аз забонҳои латиниву фаронсавӣ ба забони юнонӣ ворид шуда, сипас ба англисӣ ворид гардидаанд.

Дар забоншиносии англис омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони латинӣ мансубанд, дар таркиби луғавии забони англисӣ мавқеи хеле назаррасро соҳиб мебошанд, ба монанди: **subscriber** [ME *sunscriben*, < Latin *sunscribere*, *sub*+ *scriber* to write more at *SCREBE*] *subscriber*- one that subscribes as: **I (a) subscriber** one that sings something (as a letter, document, agreement), **II (b) subscriber** one that agrees or consents, **III (c) subscriber** one that fosters, aids or supports (as by money, contribution, moral influence, personal membership) **IV (d) subscriber** an individual having commercial telephone equipment installed on his premises²².

Истилоҳи *library* – китобхона (*li-brere*) <middle English (*librarie*)< middle Latin (*librarium*, *libraria*) аз забони латинӣ ба забони англисӣ дохил шудааст ба маънои китобхона, қироатхона, билети ғаврии театр ва асоси кор барои сурат гирифтани муомилот бо дигарҳо. **I (a):** *a room, a section or series of section of a building, or a building itself given over to books, manuscripts, musical scores, or other library and sometimes artistic materials (as paintings or musicals recordings) usu. kept in some convenient order for use but not for sale,*

²¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибрат аз ду ҷилд] – М.: СЭ, 1969. – 952 с.

²² Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

(b) 1: a collection of books manuscripts, or other library materials kept for study or reading or a collection of paintings musical scores musicals recordings, photographer, maps or films kept for convenient use, study, or enjoyment. II (a) a business established to conduct transactions for others, (b) a theatre ticket agency – ҳуҷра, баҳи ё силсилаи қисмати бино ё ҳуди бино ба китобҳо, дастнависҳо, партитураҳо ё дигар китобхона ва баъзан маводи бадеӣ (ҳамчун расмҳо ё сабтҳои мусиқӣ) дода мешавад, бо тартиби мувофиқ барои истифода нигоҳ дошта мешавад, вале барои фурӯш нест, (б) 1: маҷмуаи дастнависҳои китобҳо ё дигар маводҳои китобхона барои омӯзиш ё хондан ё маҷмуаи наққошҳои мусиқӣ сабтҳои мусиқӣ, суратгир, харитаҳо ё филмҳо, ки барои қулай нигоҳ дошта мешаванд, омӯзиш ё лаззат бурдан.

Фасли чоруми боби мазкур – “**Мутазодшавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ**» унвон дорад. Антонимҳо яке аз категорияҳои муҳимми луғавӣ буда, дар забон вазифаҳои гуногуни маъноифодакунӣ ва услубиро иҷро менамоянд. Дар забони тоҷикӣ зухуроти зидмаъноӣ бештар дар сифатҳои аслий ва зарфҳо мушоҳида мешавад. Инчунин, дар забони тоҷикӣ калимаҳое дида мешаванд, ки ду ва ё зиёда антонимҳоро доро мебошанд. Дар исму феъл антонимҳо камтар ба назар мерасанд, ба монанди: шаб – рӯз, равшан – торик ва ғайра.

Антоним шудан ба ҳама калимаҳои забон хос нест. Истилоҳи «антоним» бо муродифоти «мутазод, тазод, мутобиқа, тибок, татбиқ, муқобала, такофу, таноқуз, тақобул»²³ ба ҷашм мерасад.

Дар забони тоҷикӣ ибораҳое низ мавҷуданд, ки аз ҷиҳати сохт ва маъно як қисми ибораҳои фразеологиро ташкил менамоянд. Ин гуна ибораҳо баъзан дар ҳамин шакл антоними якдигар шуда меоянд. Антонимҳо ба хусусияти грамматикӣ худ аксар ба як ҳиссаи нутқ мансубанд.

Миқдори он истилоҳоти китобдорӣ, ки ин воҳид ё хусусияти луғавиро ба худ касб кардаанд, хело зиёд нестанд, ба монанди: *асноди хаттӣ* – *writing document* – *асноди ҷонӣ* – *printed document*, *тозанаشر* – *new edition*, *куҳнашуда* – *old edition*, *китобхонаи давлатӣ* – *stated library*, *китобхонаи шахсӣ* – *private library*, *дастнавис* – *handwriting*, *ҷонӣ* – *printing*, *образи манфӣ* – *negative image* *образи мусбат* – *positive imagine*, *иттилооти хаттӣ* – *writing information*.

Антонимҳо ба забони англисӣ: *epic* – *short story* – *ҳикояҳои дароз*, *ҳикояи кӯтоҳ*, *of high quality* – *of low quality* – *ҷони баландсифат* – *ҷони пастсифат*, *ode* – *prose*, *назм* – *наср*, *creative* – *uncreative*, *эҷодӣ* – *ғайриэҷодӣ*, *comedy* – *tragedy*, *private library* – *stated library* – *китобхонаи шахсӣ* – *китобхонаи давлатӣ*.

Дар рафти пажӯҳиш зиёда аз 20 ҳолати мутазодшавии истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои мавриди қиёс муқаррар гардид, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ 10 ва дар забони англисӣ 10 падидаи антонимияи истилоҳот мавриди омӯзиш ва муқоиса қарор дода шуданд.

²³Зехнӣ, Т. Санъати сухан // Т. Зехнӣ. – Д.: Ирфон, 1979. – 328 с.

Фасли панҷуми боби мазкур – “**Мавқеи вожаҳои иқтибосӣ дар низоми истилоҳоти китобдорӣ**” номгузорӣ шудааст, дар ин боб калимаҳои иқтибосӣ аз забонҳои гуногун дар мисоли истилоҳоти соҳаи китобдорӣ таҳлил карда мешавад.

Зухуроти иқтибосгирӣ, ки иборат аз калима, ибора ё ҷумлаҳои мебошад, ки аз забонҳои дигар бевосита ва ё бавосита гирифта мешаванд, яке аз роҳҳои самараноки бойгардонидани фонди луғавии забонҳои мебошад. Яке аз сарчашмаҳои ғайриҷашмдошти рушди таърихи ҳар як забон раванди иқтибосшавии воҳидҳои луғавӣ ба шумор рафта, он ба сатҳҳои мухталифи забон тааллуқ дорад, аз ҷумла, ба сатҳи фонетика, калимасоз, морфология, нахв. Сабабҳои аз забонҳои дигар иқтибосшавии калимиҳо, таркибҳо, ибораҳо ва ё ҷумлаҳо метавонанд гуногун бошанд: ҳамсарҳад будан, доду гирифт, муносибатҳои хешутаборӣ, тиҷорат, муносибатҳои дипломатӣ, пешрафти илму техника, тарҷумаи асарҳои халқҳои дигар ва ғайра²⁴.

Дар байни истилоҳоти соҳаи китобдорӣ шумораи зиёди иқтибосотро вожаҳои забони арабӣ ташкил медиҳанд, мисол: *замима – annex, appendix, эҷодиёт – creativity, китоб – book, қисса – legend, мундариҷа – contents, poet – шеър, адабиёт – literature, асар – work, composition, таснифот – classification, муқаддима – content, матбаа – printing, анбор – stock, муҳаррир – editor ва ғайраҳо.*

Истилоҳоти забони русӣ. Истилоҳоти забони русӣ ва ба воситаи забони русӣ воридгардидани истилоҳоти дигар забонҳо дар соҳаи китобдорӣ тоҷик хело назаррас мебошад. Сабабҳои воридгардидани иқтибосоти русӣ ба забони тоҷикӣ:

- 1) мавҷуд будани робитаҳои хаттӣ ва шифоҳӣ дар байни ин халқҳо;
- 2) баланд бардоштани завқи омӯзиши забони русӣ дар давраи шуравӣ;

Дар зер чанде аз истилоҳоти соҳаи китобдориро меорем, ки аз забони русӣ иқтибос шудаанд: *кениескопическая (кениескопӣ) – воситаи тарғибкунии китоб дар китобхона, каталог (фехрист), печать (чоп), копия (нусха), картотека (барга), фонд (хазина), документ (ҳуҷҷат), библиотека (китобхона).*

Калимаҳои иқтибосӣ аз забони юнонӣ. Иқтибосшавии вожа ё калима, ки аз забони қадимаи юнонӣ гирифта шудааст нақши хосаеро дар ташаккул ва инкишофи таркиби луғавии забонҳои ҷаҳон ва инчунин таркиби луғавии забони тоҷикӣ мебозад.

Истилоҳоти китобдорӣ, ки аз иқтибосоти юнонӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вучуд доранд: *автобиография, автограф, эпитафия, этнография, этюд, энциклопедия, эпилон, библиограф, библиография, поэма, поэт, эвристика, эксембристон, экстензо, экстрак, элостография, электрография.*

Калимаҳои иқтибосии забони англисӣ. Таъсири забони англисӣ ба тамоми забонҳои ҷаҳон баръало эҳсос мешавад.

²⁴ Ҳошимов С. Калимаҳои иқтибосии «Гулистон»-и Саъдӣ // Мақолаҳо доир ба забон ва адабиёти тоҷик [Маҷмуи мақолаҳои аспирантон] / С. Ҳошимов // Душанбе, 1972. – с.41-50.

Дар тафсири фарҳангҳои муосири забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди забони англисӣ мавҷуд буда, дар забон хеле зиёд истифода мегардад. Барои тақвияи фикр дар зер чанде аз онҳоро меорем: детектив, модернизм, фолклор, фолклористика, патент, фэнтези, юмор, абонемент, коллектор ва ғайраҳо.

ХУЛОСА

Таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои мавриди қиёс яке аз масъалаҳои умдаи илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Китоб ва китобдорӣ як гӯшае аз фарҳанги мардуми форсу тоҷик доништа мешавад. Фарҳангҳо ва луғатномаҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва дигар забонҳои тараққиқарда бениҳоят зиёд аз чоп баромада, дастраси хонандагон гардидаанд, аммо дар соҳаи китобдорӣ истилоҳоти забони тоҷикӣ то кунун фарҳанги мукаммале чоп нагардидааст. Ба фарҳангҳои вохӯрдан мумкин аст, ки муаллифони тоҷик ба забонҳои русӣ таълиф намудаанд. Ҳамчунон ки аз маводи мавриди таҳқиқ бармеояд луғати соҳаи китобдорӣ ҳар яке аз ин забонҳо анъанаҳои махсуси таърихиву суннати худро ҳифз кардааст. Дар соҳаи китобдорӣ тоҷик истилоҳоти зиёде мавҷуданд, ки хоси забони тоҷикӣ буда, дар ягон фарҳанг шарҳу тавзеҳ наёфтааст.

1. Таҳлил ва таҳқиқи таърихию муқоисавӣ ва типологии масоили забоншиносӣ истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, аз ҷумла таҳлили сохторӣ ва маъноии онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ далели он аст, ки соҳибони ин забонҳо дар тули таърихи дуру дароз вобаста ба рушди ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ барои бунёди истилоҳот ва номгузорӣ мафҳумҳои илмӣ мавриди истифода қарордодаи худ низ саҳми мондагоре гузоштанд. Ин аст, ки аксари истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда таърихи дуру дарозро паси сар кардаанд. Аз ҷониби бузургтарин донишмандони таърихи инсоният чун Абуалӣ ибни Сино, Абурайҳонӣ Берунӣ ва садҳо нафари дигар истифода гардидани истилоҳоти ин соҳа шаҳодат бар он медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар тули таърих ба ҳайси забони илм дорои низоми муайяни забоншиносӣ будааст ва иқтидори бунёд ва истифодаи истилоҳоти илмиро доштааст [1-М].

2. Ҳангоми таҳқиқи омӯзиши сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бояд ба вижагиҳои истилоҳнигорӣ ва истилоҳгузинӣ диққати ҷиддӣ дод, зеро ин нахустин таҳқиқотест оид ба истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забоншиносӣ муқоисавӣ ва омӯзиши осори қадимаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои англисӣ ва русӣ барои омӯзиш ва кашфи истилоҳоти китобдорӣ тоҷик айнӣ муддаост. Аз ин рӯ маҳз тавассути омӯзиши ҳамаҷонибаи истилоҳоти соҳаи мазкур дар мавриди вижагиҳои сохторӣ ин забонҳо метавон маълумоти дақиқе фароҳам овард.

3. Дар замони муосир вобаста ба тараққиёти босуръати илму техника истилоҳоти зиёди соҳаи китобдорӣ тавассути забонҳои англисӣ, немисӣ, лотинӣ, итолиёвӣ, испанию фаронсавӣ ва махсусан, забони русӣ ва дар қолаби русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Ин истилоҳот ба дараҷае

серистеъмол гардидаанд, ки ҳатто гунаҳои тоҷикии худро бисёр вақт аз доираи истеъмол танг карда баровардаанд.

Аз ин рӯ истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикии муосир бештар хусусияти неологизмӣ дорад, яъне дар забони тоҷикӣ калима, ибора ва ифодаҳо истилоҳоти нав ба ҳисоб мераванд [4-М].

4. Ҳангоми таҳқиқ хусусияти сохторӣ, маъноӣ ва роҳи усулҳои асосиву муқоисавии истилоҳсозиву истилоҳфарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва хусусияти фарқкунандаи онҳо муайян карда шуд. Аз сабаби зиёд будани ибораистилоҳот дар соҳаи китобдорӣ ин ду забон фарқият дар ҷобачогузорию ибораистилоҳот мавриди тарҷумаи истилоҳи соҳаи китобдорӣ гардид. Дар забони тоҷикӣ алоқаи ибораҳо ба воситаи бандҳои изофӣ ва ё пешояндҳо сурат мегирад, ки онҳоро ибораистилоҳоти изофӣ ва ё пешояндӣ меноманд. Дар забони англисӣ сохтани ибора тавассути пешояндҳо ва ё бидуни воситаҳои грамматикӣ сурат мегирад, ки ин тарзи қолабсозӣ аз устувор будани сохти аналитикии забони англисӣ гувоҳӣ медиҳад. Бояд зикр намуд, ки аксарияти истилоҳоти соҳаи китобдорӣ аз забони форсӣ (эронӣ), арабӣ, лотинӣ, юнонӣ ва русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Аксарияти истилоҳоти аз забони арабӣ воридгардида то ҳол тарҷума нагардида дар шакли аслии худ истифода гардидаанд, ба монанди: *китоб*, *адабиёт*, *нашриёт* ва ғ. Дар сохти истилоҳҳои соҳаи китобдорӣ забонҳои муқоисашаванда низ фарқият низ дида мешаванд. Маълум шуд, ки ибораҳои, ки тавассути алоқаи изофӣ ва ё пешояндӣ дар забони тоҷикӣ сохта мешаванд, дар забони англисӣ ба як вожа ифода меёбанд [4-М].

5. Аз таҳқиқи номгӯи истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, ки маъноҳои семантикии онҳо дар сарчашмаҳои муътамад оварда шудааст, маълум мешавад, ки дар асрҳои IX-X аллакай бисёр истилоҳоти ин соҳа дар забони тоҷикӣ ҷой доштанд [1-М].

6. Дар байни усулҳои самараноки ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забони англисӣ роҳи ташкили истилоҳот тавассути иборасозӣ ба шумор меравад.

7. Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ равиши истилоҳшавӣ тавассути усули лексикӣ-семантикӣ ва ҳолати аз калима ба истилоҳ табдилёбии калимаҳо муайян ва тафсир шудааст. Истилоҳоти китобдорӣ забони англисӣ дар натиҷаи робитаҳои илмӣ, воридшавии луғату истилоҳоти як забон ба забони дигар дар забони тоҷикӣ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд [3-М].

8. Баррасии истилоҳоти китобдорӣ забони англисӣ ва муқоисаи онҳо бо истилоҳоти марбути забони тоҷикӣ нишон медиҳад, ки таркиби луғавии забони англисӣ барои пайдоиш ва тараққиёти истилоҳоти китобдорӣ имконият фароҳам оварда, таъсири он дар истилоҳсозии соҳавии забони муосири тоҷикӣ назаррас мебошад [4-М].

9. Дар раванди истилоҳсозӣ, аз ҷумла дар истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, усули лексикӣ-семантикӣ истифода бурда мешавад, ки ба калимаи аз фонди луғавии забони адабӣ интихобшуда маънои нави илмӣ дода мешавад. Дар ин ҳолат калимаи ба истилоҳ

табдилёфта аз баъзе маъноҳои лексикӣ худ маҳрум мешавад ва дар системаи истилоҳотии ягон соҳаи илм танҳо як мафҳуми илмиро ифода мекунад, яъне маънои истилоҳро доро мегардад [7-М].

10. Аз назари этимология ё иқтибосшавии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда, месазад таъкид кард, қисми зиёди истилоҳоти китобдорӣ забони тоҷикиро ибораҳое ташкил медиҳанд, ки пурра аз калимаҳои иқтибосшуда иборатанд. Хусусияти фарқкунандаи забони англисӣ дар он ифода меёбад, ки аксари истилоҳоти китобдорӣ забони англисӣ бошад аз забонҳои немисӣ, юнонӣ, лотинӣ, фаронсавӣ ва дигар забонҳо гирифта шудаанд. Дар натиҷаи таъсири забонҳои олмонӣ, лотинӣ, юнонӣ ва арабӣ, истилоҳоти китобдорӣ забони тоҷикӣ дар таркиби худ аз 50% то 60% истилоҳоти иқтибосӣ доранд.

11. Истилоҳоти китобдорӣ тоҷикӣ таърихи қадима дошта, таҳлили онҳо нишон медиҳад, ки манбаи пайдоиши ин навъи истилоҳот гуногун буда, онҳо дар асоси захираҳои луғавӣ забони тоҷикӣ ва бо роҳи иқтибосшавӣ аз дигар забонҳо ба таркиби луғавӣ ва қабати истилоҳоти забони тоҷикӣ ворид шудаанд.

12. Дар натиҷаи таҳқиқ ва таҳлили хусусиятҳои сохтҳои истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардид, ки пасвандҳо дар сохтани истилоҳот дар ҳарду забон нақши калон бозӣ мекунанд. Дар сохтори истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикӣ панҷ ҳиссаи калима аз қабали реша, асос, пешванд, пасванд ва бандакҳо, ки сохтори калимаро муайян мекунанд, ба назар мерасад. Тақрибан 80%- 85% истилоҳоти сохта бо ёрии пасванди исмсозӣ **-ӣ**, ки он дар сохтани сифатҳои нисбӣ низ нақши муайян дорад ва варианту муродифоти гуногуни он (чун **-гӣ**, **-вӣ**, **-акӣ**, **-онӣ**, **инӣ**) ва ғайра зиёд ба чашм мерасанд, сохта шудаанд. Дар мавқеи дуум пасванди **-а** ва вариантҳои он (**-ия**, **-я**, **-йя** ва ғ.) қарор дорад.

Аз таҳлилҳо ва далелҳои дар диссертатсия овардашуда маълум мегардад, ки пешвандҳо дар сохтани истилоҳоти сохтаи китобдорӣ мавқеи камтар доранд. Ин ҳолати калимасозӣ табиист, зеро пешвандҳо дар сохтани сифатҳо фаъол мебошанд ва пешвандҳои исмсоз, чун **-ба**, **-бе**, **-но**, **-ҳам** ва ғайра дар истилоҳотсозӣ, ки як ҷузъи исмсозӣ аст, хеле кам истифода мешаванд [7-М].

13. Дар натиҷаи таҳқиқи усули морфологӣ ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таносуби ташаккули истилоҳот муайян гардид. Дар ҳар ду забон усули сермахсули ташаккули истилоҳот ин усули морфологӣ ё вандӣ буда, дар вақти истифодаи онҳо воҳиди забонии нав, ки танҳо як маънои истилоҳо доранд, ба вучуд меоянд.

Дар усули пасвандии ташаккули истилоҳот дар забони тоҷикӣ муосир ва забони англисӣ бисёр пасвандҳои мухталиф истифода бурда мешаванд, аммо аз ҷиҳати сермахсулии худ онҳо фарқ мекунанд. Пасванди «**гар**» дар ташаккули истилоҳот бештар сермахсултар аст.

14. Дар забони англисӣ пасвандҳои **-sion** ва **-ment** барои ташкили истилоҳоте, ки равандҳо ва пасвандҳои **-or** ва **-er** бошад истилоҳотеро, ки ба маънои дастгоҳҳо, асбобҳо, таҷҳизотҳо омадаанд, ифода мекунанд.

Таркиби пешвандҳо низ хеле гуногунанд. Дар байни онҳо пешвандҳои аслии лотинӣ васеъ муаррифӣ шудаанд: *ab-, ad-, sot-, co-, dis-, pre-* (22%). Ин аз он далолат медиҳад, ки забони лотинӣ дар тули асрҳо ҳамчун забони хаттии ҷомеаи англисӣ хизмат кардааст. Аз ин ру, фаровонӣ аз вурудоти лотинӣ ва калимаҳо бо пешванди лотинӣ низ ба истилоҳоти китобдорӣ хос аст [12-М].

15. Бо назардошти ташаккули истилоҳоти китобдорӣ, таҳлили усулҳои морфологӣ ва синтаксисии ташаккули истилоҳот, дар асоси таҳлили миқдории ин истилоҳот дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, муайян гардид, ки усули синтаксикӣ нисбати усули морфологӣ самараноктар мебошад.

Ҳангоми таҳқиқи истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳот ба таври муқоисавӣ то ҷое ба таҳқиқу омӯзиш кашада шудааст. Инчунин хусусияти фарқкунандагӣ, монандӣ, ҳаммаъноӣ, сермаъноӣ, зидмаъноӣ, иқтибосот, сарчашмаҳои истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва фарқи байни онҳо муқоиса карда шуд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Натиҷаҳои илмӣ бадастомада ва маводи гирдовардари дар раванди таълиму тадриси тахассусҳои китобдорӣ, таълифу тарҷумаи асарҳои илмӣ тахассусӣ, китобу дастурҳои таълимӣ, таҳияи фарҳангу луғатҳои тарҷумавӣ, соҳавӣ ва хондани курсу семинарҳои махсус метавон истифода кард.

2. Таълифи диссертатсияи мазкур дар татбиқи ҳадафи Ҳукумати Тоҷикистон оид ба рушди китобхонию китобдорӣ, махсусан дар партави озмуни “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, ки яке аз ҳадафҳои муҳими мамлакат эълон гардидааст, хеле муҳим арзёбӣ гардида, дастовардҳои илмӣ он ба мутахассисони соҳа барои ифодаи мафҳумҳои гуногуни илмӣ раҳнамои хубе шуда метавонад.

3. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводи кори диссертатсионӣ метавонад зимни ташкил ва гузаронидани дарсу машғулияти таърихи забони тоҷикӣ, лексикология, фонетика дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шавад.

4. Аз рӯи натиҷаҳои диссертатсия ҳамчунин метавон ба донишҷӯёни ихтисоси забонҳои хориҷӣ, забон ва адабиёти тоҷик, ихтисосҳои китобхонашиносӣ, библиография ва самту соҳаҳои дигар дарсу машғулиятро ба роҳ монд.

5. Натиҷаҳои бадастомадаи кори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад, амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба забоншиносӣ, махсусан лексикология ёри расонад.

6. Натиҷаҳои илмӣ ба дастомадари метавон, дар таълифи китобҳои дарсии таърихи забони тоҷикӣ, таърихи забони англисӣ, инчунин, дар таҳияи фарҳангу луғатномаҳои англисӣ-тоҷикӣ ва ё тоҷикӣ-англисӣ, зимни коркарди дастурҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ оид ба таърихи забонҳои форсӣ-тоҷикӣ, англисӣ истифода намуд.

7. Натиҷаи кори илмии мазкур зимни хондани курсҳои махсус ва семинарҳои махсус оид ба забони тоҷикӣ ва англисӣ дар факултети филологияи хориҷӣ, факултети китобхонашиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ хидмат хоҳанд намуд.

8. Кори диссертатсионӣ ва натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқии он метавонад дар самту соҳаҳои китобхонашиносӣ, таърих, луғатшиносӣ, библиография ва номгузорӣ мавриди истифода қарор гирад.

9. Маводи кори диссертатсионӣ метавонад заминаи хубе барои пайдо намудани ихтисораҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бошад.

10. Натиҷаҳои бадастомадаи кори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба китобдорӣ, библиография ва китобхонашиносӣ ёрӣ расонад.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶҶИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:

а) Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тавсияшудаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидаанд:

[1-А] Робияи А. Масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408).– Душанбе: 2020, №2 (85). – С.54-59.

[2-А] Робияи А. Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408).– Душанбе: 2020, №6 (89). – С.74-79.

[3-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ. (ISSN-2219-5408). – Душанбе: 2021, №6 (95). – С.103-107.

[4-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти сермаъноӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Б. Каримов., А.Робияи // Паёми ДДК ба номи А.Рӯдакӣ (ISSN-2616-5260). – Кӯлоб, 2022. – №3(28). С. 74-76.

б) Мақолаҳо дар дигар маҷмуаҳои илмӣ:

[5-А] Робияи А. Калимасозии пешвандӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқоти дар соли 2021 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А.Рӯдакӣ, 2021. – С. 183-185.

[6-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва

донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2020. – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2020. – С. 142-144.

- [7-А] Робияи А. Мафҳуми ҳиссиёт дар забонҳои англисӣ ва тоҷик /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳаёти профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2018 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2018. – С. 154-156.
- [8-А] Робияи А. Ақоиди файласуфон дар бораи об /А.Робияи// Таджикистан передовая страна в решении глобальных водных проблем. – Душанбе: Матбааи МД «Тоҷик НИИГиМ», 2018. – С. 63-65.
- [9-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти антонимия дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ/ Ш. Б. Каримов., А. Робияи// Маводи конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Рушди забони давлатӣ дар партави гуфтугӯҳои фарҳангҳо. – Душанбе, 2022. – С. 86-87.
- [10-А] Робияи А. Инкишофи илм ва соҳаи маориф дар замони соҳибистиклолӣ /А.Робияи // Маводи симпозиуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар масири таърих: истиқлолият, дастовард ва дурнамо» – Душанбе, 2021. – С. 692-700.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛО РУДАКИ**

На правах рукописи

УДК: 809.155.0.+802.0...02
ББК: 81. 2 (2 таджик) + 81.2 АНГ.. 78.30
Т-36

РОБИЯИ АБДУСАМАД

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
ТЕРМИНОЛОГИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В
ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD),
доктор по специальности 6D021300 – Языкознание (6D021302 –
Сравнительно-историческое языкознание, сравнение и сопоставление

Душанбе – 2023

Диссертация выполнена на кафедре языкознания и сопоставительной типологии Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки

Научный руководитель:

Каримов Шухрат Бозорович – доктор филологических наук, дотсент кафедры теория перевода и стилистики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Официальные оппоненты:

Нуров Пирмахмад Гулович – доктор филологических наук, заведующий научно-организационного отдела президиума Национальной Академии наук Таджикистана

Садиева Гулистон Фатоевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры английской филологии Российско-Таджикского (Славянского) университета

Ведущая организация:

Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода

Защита диссертации состоится «26» июня 2023 года, в 15:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-068 при Таджикском государственном педагогическом университете имени Садриддина Айни по адресу: 734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, пр. Рудаки 121, зал Учёного совета факультета английского языка и Восточных языков.

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.tgpu.tj и в научной библиотеке Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Автореферат разослан «___» _____ 2023 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук, доцент:**

Каримова Д. Н.

ВВЕДЕНИЕ

Диссертационная работа посвящена исследованию и анализу структурно-семантических особенностей терминов библиотечного дела в таджикском и английском языках.

Актуальность темы исследования. Изучение терминов в различных областях науки, особенно в области библиотечного дела, считается фактором становления и развития лингвистической науки. Терминология библиотечного дела в целом представляет собой фактор возникновения библиотечного дела как самостоятельной науки. После провозглашения независимости Республики Таджикистан были начаты многочисленные исследования в области таджикского библиотечного дела. Также многие произведения, связанные с этой важной социальной сферой, были переведены и написаны на таджикском языке с других языков. Не секрет, что переводная литература, особенно художественная, играет значительную роль в обогащении национальной литературы. Эти работы максимально отражают богатство лексики таджикского языка, что может быть использовано в качестве источника для исследования. Такие ценные источники, как «История библиотек зарубежных стран», «Русско-таджикский словарь библиотечного дела и информатики», «Библиотечная терминология», «Библиотечно-информатическая лексика», «Русско-таджикский словарь библиотечной и библиографической терминологии» и определенное количество других двуязычных словарей включает в себя терминологию библиотечной сферы. Комплексный анализ различных сфер политической, социальной, экономической и культурной жизни, особенно библиотечного дела в новой системе отношений, является в определенной мере фактором формирования и развития терминов и отдельным объектом исследования.

В связи с возникновением библиотечного дела в конце XIX - начале XX вв., вопросы сущности, признаков, понятий этого предмета изучены недостаточно полно. Терминология библиотечного дела в специальных исследованиях направлена на становление и развитие этой области. Также существует множество различий в терминологии, которые являются предметом исследования современной лексикологии. В настоящее время разработка и совершенствование терминологии, ее анализ в таджикском и английском языкознании, в других национальных языках, связанных с формированием и развитием стандартов, в том числе международных, и национализации, остается важнейшим аспектом изучения большинства исследователей.

Степень изученности темы. Таджикский язык является одним из самых богатых среди других развитых языков мира по лексике и наличию различных лексиконов. В деятельности человека язык является отражением окружающей среды и процессов, считающихся отражением достижений культуры и цивилизации. Язык – это бесценное духовное богатство, переходящее из поколения в поколение, который восстанавливает связь между поколениями, сохраняет сокровища науки и культуры и становится

достоянием будущих наследников. Становление и непрерывная эволюция языка – важный этап в истории развития народов и наций.

Относительно изучения лексики различных профессий и технических терминов, во многих научных трудах можно наблюдать разные мнения. Терминология библиотечного дела упоминается в статьях многих зарубежных ученых, таких как: российские лингвисты В.В.Скворцова [1997], И.В.Лукашова [1996], Е.А.Плешкевича [2012], С.С.Романова [2006], А.С.Румянцева [2006], Р.С.Эдуард, В.З.Виктор, Т.Б.Александрова [2013], английские ученые Дж.Ричардсон [2005], В.Я.Клейсон [1973], К.Стелла, Дж.Колин [2000], Т.Элизабет [1943] и другие, изучавшие различные аспекты проблемы. Но до сих пор не завершены исследования в этом направлении.

В таджикском языкознании свое мнение о терминологии высказывали такие ученые, как М.Султанов, С.Назарзода, М.Косимова, П. Нуров, С. Джаматов, Ш.Хайтова, Х.Уралов, Ш.Каримов и другие. Ими проведены исследования по теории терминов и терминологии, а также подготовлена теоретическая и практическая база для разработки еще недостаточно изученных областей терминологии таджикского языка, в том числе, в области библиотечного дела.

Научные диссертации по терминологии в других областях, включая строительную [Бекмуродов, 2000], спортивную [Мирзоев, 2005], юридическую [Мухамаджонов, 2006], биологическую [Аслитдинова, 2007], налоговые термины [Собирова, 2007], медицинские [Хайдарова, 2007], финансово-банковские [Валиева, 2009], дипломатические (Саидов, 2013), авиационные [Каримов, 2014], лингвистические [Джаматов, 2015], педагогические [Джуракулов, 2019], литературоведческие [Джураев, 2019], экологические [Каримов, 2021] и другие аспекты изучались и обсуждались учеными и исследователями в последние годы, являющиеся богатой основой для дальнейшего развития таджикской терминологии.

Известные таджикские ученые и языковеды опубликовали ряд статей, монографий, учебников и методических указаний по библиотечному делу. В частности, в трудах известных таджикских библиотекарей Ислама Джураева и Сафара Сулеймани под названиями: «Путешествие по миру книги», «Описание книги», «Библиотечная терминология» объясняются ряд библиотечных терминов.

Данное исследование является первым опытом изучения терминологии библиотечного дела на таджикском и английском языках с точки зрения взаимодействия.

Связь исследований с программами (проектами), научными темами.

Диссертационное исследование соответствует научно-исследовательскому плану кафедры языкознания и сравнительной типологии в Управлении науки и инноваций Кулябского государственного университета им. А. Рудаки.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является изучение систематических, сравнительно-сопоставительно-исторических, лексических, структурно-семантических особенностей образования библиотечных терминов в таджикском и английском языках и в этом контексте выяснения сходства и различия, полисемии, феномен соответствий, а также анализ цитируемых слов изучаемых языков.

Задачи исследования.

- определение структурно-смысловых особенностей терминов, феномена заимствований и подходов к формированию терминологических элементов в сфере библиотечного дела сопоставляемых языков;
- выявление путей и методов образования и развития библиотечных терминов в таджикском и английском языках;
- изучение вопроса образования терминов посредством аффиксального способа в сравниваемых языках;
- анализ структурных особенностей терминов и выражений библиотечного дела в таджикском и английском языках;
- выявление различий и сходства библиотечной терминологии в сопоставляемых языках;
- анализ терминологии библиотечного дела на таджикском и английском языках;
- определение структурных особенностей образования библиотечных терминов в сопоставимых языках;
- анализ сложной терминологии в области библиотечного дела в разноструктурных языках.

Объектом исследования является структурно-семантический анализ библиотечных терминов в таджикском и английском языках.

Предмет исследования. Структурно-семантический анализ библиотечной терминологии на таджикском и английском языках.

Теоретические основы исследования. Теоретические основы исследования отчетливо прослеживаются в научных трудах видных таджикских и зарубежных лингвистов. В том числе, в работах С.Сулеймани, И.Джураева, Дж.Раджабова, М.Каримова, С.Назарзода, С.Джаматова, Э.Я.Шамурина, Н.И.Тюлина, В.В.Скворцова, Ч.Криера, Т.Бро, Н.Морси, В.Я.Ленина, Ф.Споффорда, К.Р.Саймона, Л.Б.Хавкина, Т.Джефферсона, Г.Баде, Ч.Бэйбл, Л.Гарнета, К.Патмора, Э.Госса, Р.Проктер, С.Коттон, А.Н.Ванеева, В.Я.Собольщикова, И.А.Крылова, М.Дьюи, Ч.Кеттера, Ф.Пула, Л.Элмера, А.Патинчи, Э.Эдварда, А.Эберта, М.Шриттингера, М.В.Ломоносова, А.Я.Богданова, Х.А.Чеботарева, Ф.С.Салтыкова, В.В.Киприянова, О.Талалакина, И.Владиславовича и других.

Методологические основы исследования. Для решения поставленных целей и задач использованы описательный и сопоставительно-типологический методы, компонентный и лексико-семантический анализ, а также статистический метод.

Источниками исследования являются языковые единицы из словарей таджикского и английского языков, художественных текстов и текстов средств массовой информации, научных справочников, энциклопедий и других научно-популярных изданий, статей, опубликованных в сети Интернет, а также таджикские пословицы и поговорки. И английские ФЕ, собранные на основе смысловой интерпретации толковых, фразеологических словарей и художественных текстов.

Научная новизна исследования диссертационной работы, прежде всего, заключается в том, что впервые рассматривается лингвистическое исследование библиотечной терминологии таджикского и английского языков. В диссертации также впервые всесторонне исследуются структурные, семантические и лексические особенности указанных терминов, обуславливаются возможные пути формирования и дальнейшего развития библиотечных терминов таджикского и английского языков.

Положения, выносимые на защиту:

1.Собранный материал по библиотечной терминологии в таджикском и английском языкознании имеет высокую научную и практическую значимость.

2.В ходе исследования была учтена роль внутренних и внешних факторов в формировании и развитии терминов сферы библиотечного дела в сопоставляемых языках, и представлены необходимые выводы относительно их влияния в процессе создания терминов данной отрасли.

3.Определение и уточнение основных форм и способов словообразования и их использования при создании библиотечной терминологии в таджикском и английском языках, которые считаются необходимым для современной науки.

4. По морфологической структуре в исследуемых языках наиболее продуктивными являются сложные и составные термины. В научных источниках, посвященных библиотечному делу, большинство слов являются многокомпонентными и сложными по структуре по сравнению с простыми и производными терминами. В научных текстах библиотечного дела аффиксальный способ непродуктивен в образовании библиотечных терминов.

5.Показана общность и различия терминов в области библиотечного дела в сравнении с терминами в других областях, и доказано, что область библиотечного дела является одной из самых продуктивных и многогранных областей науки, включает в себя большое количество терминов профессиональной лексики в таджикском и английском языках.

6.В процессе анализа и рассмотрения библиотечных терминов установлено, что количество английских библиотечных аббревиатур больше, чем в таджикском языке.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что данное исследование может способствовать дальнейшему развитию и совершенствованию теории библиотечной терминологии, путей и источников ее возникновения и формирования, методов терминологии, теоретических основ языкознания с целью продвижения вперед области

таджикского и английского языкознания, а также для применения средств развития общей теории, сравнительного изучения, методологии и типологии языков.

Практическая значимость исследования состоит в том, что результатом эффективного использования библиотечной терминологии в учебном процессе, в библиотеках высших и средних профессиональных, общеобразовательных и культурных учреждениях, а также в разработке и написании диссертаций, создании специальных семинаров и конференций, проведении лекций по предметам сравнительной грамматики (история, лексикография, библиотечное дело) написании методических научных работ, могут быть полезной основой и ресурсом для составления двуязычных и многоязычных словарей.

Степень достоверности результатов исследования подтверждается уровнем рассмотрения вопросов, результатами исследований, опубликованными в виде научных статей в рецензируемых научных журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан, выводами диссертации, на основании изученных источников.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационное исследование соответствует паспорту специальности и его содержанию в установленном порядке для подготовки диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D021300 – Языкознание (6D021302 – Сравнительно-историческое, сравнительное и сопоставительное языкознание).

Личный вклад исследователя. Основная проблема в исследуемой диссертации была сформулирована соискателем ученой степени и научным руководителем. Автор диссертации исследовал и определил важнейшие признаки терминов, структурный стиль, основные приемы терминологии, анализ словосочетаний и выражений, структурно-содержательных терминов в области библиотечного дела, опираясь на научные материалы о терминах из словарей, словари и термины таджикских, русских и английских произведений. Основным результатом исследования отражен в диссертации и статьях, опубликованных автором.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Утверждение и внедрение результатов диссертации проявляется в том, что исследователем опубликовано 10 научных статей, относящихся к теме настоящего исследования, в которых отражены различные аспекты исследовательского процесса. По теме диссертации были подготовлены доклады и опубликованы статьи на ежегодных научно-практических конференциях профессоров и преподавателей Кулябского государственного университета им. А.Рудаки, Таджикского государственного педагогического университета им.С.Айни, Бохтарского государственного университета им. Н.Хусрава в 2019-2022 гг. Научные работы исследователя опубликованы в журналах, рецензируемых Государственным учреждением «Высшая аттестационная комиссия» при Президенте Республики Таджикистан.

Публикации по теме диссертации. Основным выводом диссертации отражен в 10 статьях, 4 из которых опубликованы в журналах, входящих в

перечень рецензируемых научных изданий ВАК при Президенте Республики Таджикистан. Диссертация выполнена на кафедре языкознания и сравнительной типологии Кулябского государственного университета им.А.Рудаки (протокол №11/4), обсуждена и представлена к защите на заседании Ученого совета Кулябского государственного университета им.А.Рудаки (протокол №3/4).

Структура работы. Настоящая научная работа состоит из введения, трех глав, разделов и подразделов основных научных результатов диссертации, заключения, списка использованной литературы и приложения. Общий объем диссертации состоит из 185 печатных страниц и включает 8 диаграмм. Список литературы включает 195 наименований.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении обосновывается значимость темы исследования, определяются уровень изученности научной темы, взаимосвязь исследований и программ (проектов), научная тематика, цель исследования, задачи, объекты исследования, научная новизна и представлены тема исследования, теоретическая и практическая значимость работы, используемые материалы и ресурсы, основные аспекты и методы исследования, а также краткие исторические справки и публикации.

Первая глава диссертации – **«Теоретические основы изучения библиотечной терминологии в сопоставимых языках»**, состоит из следующих разделов: определение термина и история его исследования; проблема терминологии в языкознании; теоретические основы изучения библиотечных терминов на таджикском и английском языках; источники образования библиотечных терминов в сопоставимых языках; роль книжной символики в формировании культуры библиотечной терминологии.

Первый раздел первой главы – **«Определение термина и история его исследования»**, состоит из шести подразделов. Терминология изучает слова, принадлежащие к разным областям, в общем виде. Термин всегда указывает на понятие, то есть через выражение понятия определяются основные признаки термина. По мнению П.Г.Нурова: «Слово, через которое понимается название понятия, называется термином. Основа понятия, главным образом, связана со специализированной деятельностью людей, относящихся к сфере науки, техники, информации, производства и т. п.»²⁵. Термин является важнейшим средством научной коммуникации, необоснованность и неточность термина может вызвать недопонимание среди ученых в процессе сотрудничества и научной коммуникации.

В 30-х годах XX века от языкознания отделилась и начала развиваться новая дисциплина прикладной науки – терминология. Такие известные ученые, как: В.В. Виноградов, Д.С.Лотте, А.А.Реформатский, О.С.Ахманова внесли большой вклад в развитие данного направления. К

²⁵ Нуров, П. Г. Становление и развитие таджикской физической терминологии. / Автореферат дис... канд. фил. наук: 10.02.22 / Нуров Пирмахмад Гулмахмадович. – Д., 1997. – 26 с

сожалению, на сегодняшний день даже среди других научных дисциплин нет единого понимания термина и построения теории терминов.

Второй раздел первой главы, под названием «**Вопрос изучения и исследования терминов в языкознании**», посвящен вопросу изучения терминов в языкознании. В современном языкознании исследуются все неизвестные и неясные стороны терминов. Библиотечное дело, библиография являются одной из тем, представляющих научный интерес и значимость в таджикской культуре, занимают особое место среди исследователей и ученых. Терминология библиотечного дела, как и другие науки, играет важную роль в развитии и совершенствовании смежных дисциплин. В библиотечной терминологии роль нормативного (стандартного) языка является основным источником, и он важен при интеграции и стандартизации терминов. Терминология некоторых областей научно-технической деятельности понятна только специалистам самих областей. Например, в области библиотечного дела используются такие термины, как: *конгрев* (*тасвир дар муқоваи китоб, усули яку якбора кор фармудани чопи бисёрранга*), *конволют* (*аз якчанд асарҳои мустақил ё дасхатҳо тартиб додани як китоб*), *гриф* (*муҳр, муҳре, ки дар он номи соҳибаи қайд шудааст*), *литограф* (*мутахасиси чопи сангӣ*), *консол* (*раф*), *картограмма* (*харита ба тасвири харита, маводи оморӣ*).

В третьем разделе первой главы под названием «**Теоретические предпосылки изучения библиотечных терминов в таджикском и английском языках**», с целью подробного анализа и корректировки теории библиотечных терминов в таджикском и английском языках, обсуждаются и предоставляются идеи, облегчающие понимание данного вопроса. Теоретическая основа терминологии таджикского языка стала целью исследований отечественных ученых М.Ш.Шукурова, Ш.Р.Рустамова, М.Н.Касымовой, Т.Кадыр, А.Турсунова, С.Назарзода, С.Султанова, М.Мухаммадиева, С.Джаматова, Ш.Каримова и других. Что касается области библиотечного дела и библиографии, то бывшие советские ученые и библиографы О.Ф. Акимушкин, А. З. Валидова, А. Г. Касимова, Б. Н. Лунин, Е.А.Ахунджонова, А.Я. Кормилицын, З. М.Шевченко, В. Н. Банк, А. Г. Биснек, К.Ф.Шафриновский, Н.М.Зельдович, А.Язбердиев и другие высказали свое мнение. Например, С.Сулеймани отмечает: «Термины области библиотечного дела, особенно книгоиздания и библиографии, существуют уже тысячу лет в культуре и цивилизации персидского и таджикского языков. Терминология этой области и ее более широкое и лучшее использование в современном библиотечном деле очевидны»²⁶.

Четвертый раздел первой главы под названием «**Источники образования библиотечных терминов в сопоставляемых языках**», знакомит нас с источниками образования библиотечных терминов. Одной из двуязычных культур, играющей большую роль в формировании и развитии библиотечной терминологии, является «Русско-таджикский словарь

²⁶ Сулаймонӣ, С. Сухане чанд оиди истилоҳсозӣ дар китобдорӣ / С. Сулаймонӣ. – Сайре дар олами китоб. – Душанбе, 1996. – С.3-5.

библиотечно-информационного дела»²⁷. В словаре, составленной И. Джураевым, лексика библиотечного дела смешивается с лексикой информатики. Возможно, по этой причине, некоторые общеупотребительные слова в данной книге появляются в словаре. Однако специальные термины библиотечного дела представлены с большим количеством пояснений и описаний, а иногда в определении термина и слова *библиотека* используется несколько источников.

Стоит отметить, что в словаре используются только чисто научные и специальные вопросы библиотечного дела и смежных наук. Автор постарался максимально сохранить специализированную позицию при переводе и описании библиотечных терминов. Данный словарь составлен в алфавитном порядке. Например, существует 330 терминов, начинающихся с первой буквы алфавита, т. е. с «А», большинство из которых относятся к области библиотечного дела. Например, *author* – абонемент, автор (муаллиф), *address* – writer – адресограф (суроганавис), *document* – акт (ҳуҷҷат), *archive* – архив (бойгонӣ), *archive library* – архив библиотеки (бойгонии китобхона), *archive-press* – архив печати (бойгонии матбуот), *archive-responsible* – архивариус (масъули бойгони), *card-sort* – ассортиментная картотека (картотекаҳои навъҳо) и т.п. размещаются в данной части словаря.

В разделе буквы «Б» используется 440 терминов, большинство из которых являются специальными терминами в области библиотечного дела. Например, *librarian* – библиотекарь (китобдор), *library stoke* – библиотечные фонды (фондҳои китобдорӣ), *library index* – библиотечный каталоги (фехристҳои китобхона), *librarian servise* – библиотечное обслуживание (хадамоти китобдорӣ), *edition library* – библиотечное издание (нашири китобхонавӣ), библиотечный совет (шурои китобдорӣ), *booklet* – брошюра (китобча) и т. д.

Диаграмма №1. Статистика терминов по структуре

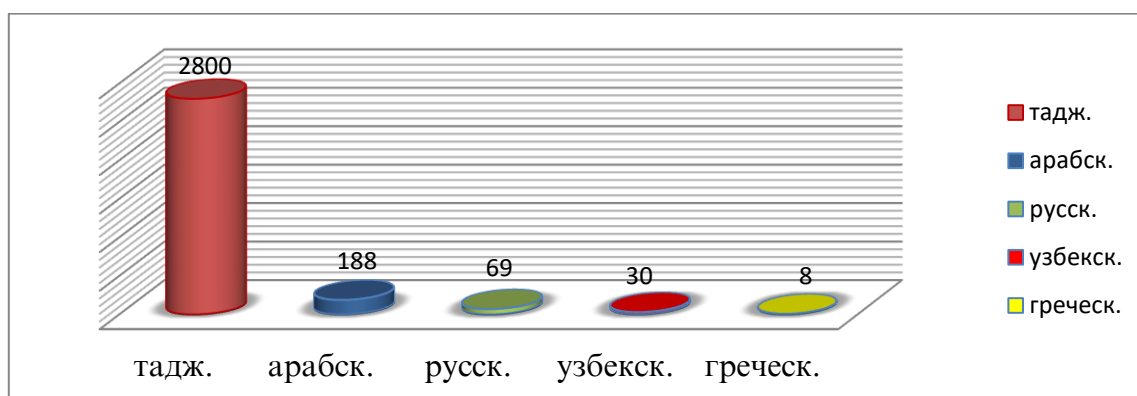

Таким образом, словарь составлен в алфавитном порядке, терминология области библиотечного дела дана с четкими пояснениями, а автор использует лексику библиотечного дела, педагогической науки и

²⁷ Сулаймонӣ, С. Сухане чанд оиди истилоҳсозӣ дар китобдорӣ / С. Сулаймонӣ. – Сайре дар олами китоб. – Душанбе, 1996. – С.3-5.

контекста, связанного с книгами в словаре. Общее количество рассмотренных терминов в словаре составляет более десяти тысяч, 6265 из которых относятся к области библиотечного дела, и это единственный полный словарь, который может знакомить читателя со всеми аспектами библиотечной терминологии. Другим словарем, сыгравшим ценную роль в таджикском библиотечном деле, является «Персидско-таджикско-русский библиографический словарь»²⁸.

Диаграмма №2 Статистика терминов по языковой принадлежности

Общее количество терминов словаря составляет более 3574. Таким образом, из анализа словаря стало известно, что большое количество терминов данного словаря составляют русские и таджикские единицы, хотя авторы в ней применяют специальные персидские (иранские) термины, которые используются в таджикской библиотечной области с некоторыми изменениями и дополнениями.

Пятый раздел первой главы называется «**Знаки препинания в формировании словаря библиотечных терминологий**». В последние годы у студентов и преподавателей возникает много проблем в вопросах правописания и употребления знаков препинания в таджикском языке. Наблюдения показывают, что авторы и редакторы в различных изданиях используют правила правописания по своему усмотрению. Кроме того, появление современных средств печати и издательского дела, а также компьютеров, открывают широкие возможности для использования знаков препинания и орфографии. Наконец, с развитием отношений с зарубежными странами и влиянием других языков, в том числе англоязычных, в таджикский язык вошли новые литературные знаки, не упоминаемые в существующих правилах правописания.

Во второй главе диссертации «**Структурный анализ библиотечной терминологии таджикского и английского языков**», рассмотрены основные способы словообразования.

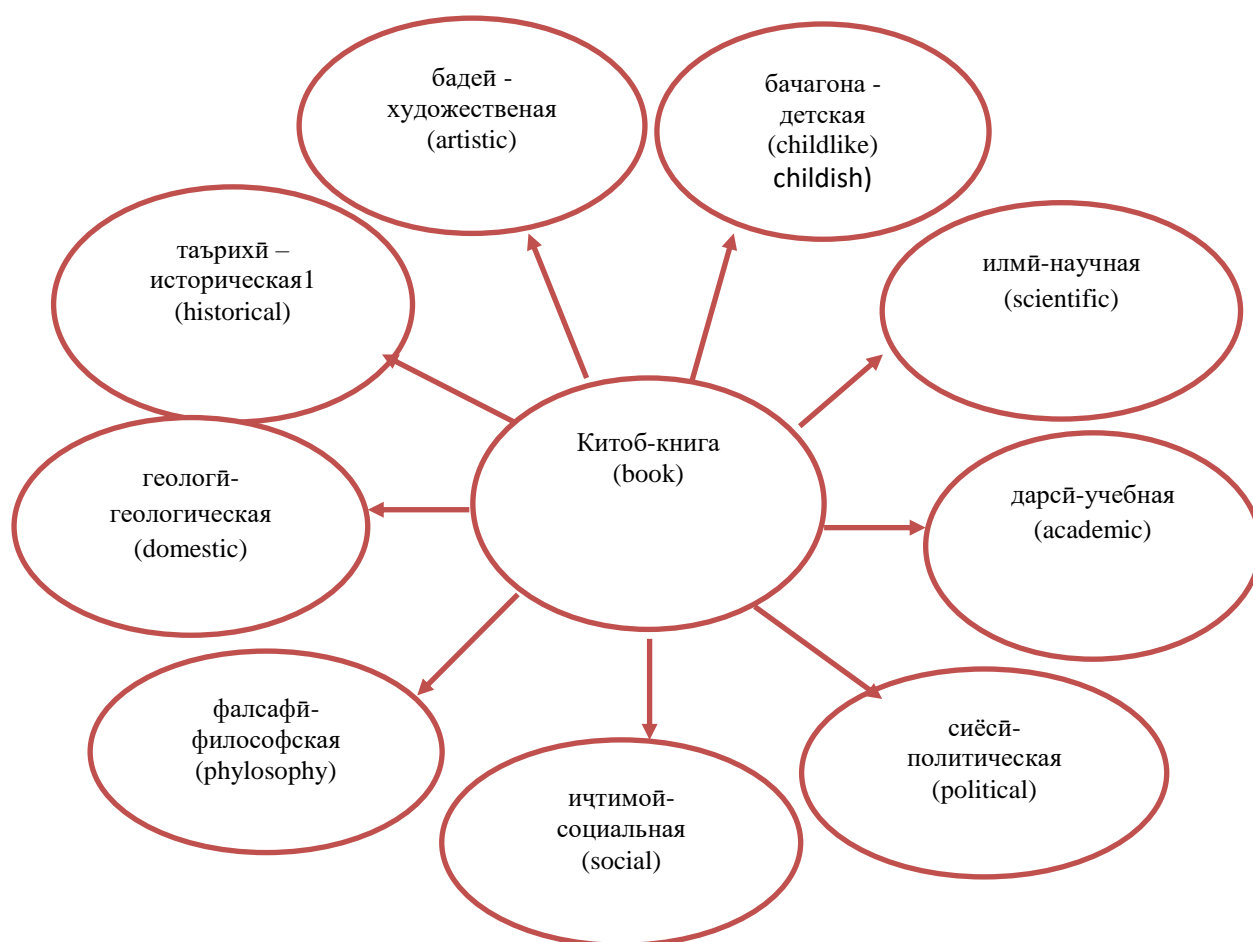
Первый раздел главы называется «**Основные способы словообразования в таджикском и английском языках**». Многие новые слова создаются в таджикском языке путем словообразования, а также

²⁸ Истилохномаи китобдорӣ: форсӣ ба тоҷикӣ ва русӣ таълифи Пурии Султонӣ ва Фарвардини Ростин. – Душанбе, 1993. -210с.

совершенствуются их способы. В таджикском языке словообразование посредством словосочетаний является одним из наиболее распространенных видов словообразовательных моделей. Очень продуктивно создавать словосочетания в области библиотечного дела посредством изафетной связи, таких как: *адабиёти бадеӣ* – *literary literature*, *китобҳои дарсӣ* – *textbook*, *номгуӣ китобҳо* – *list of book*, *муҳри китоб* – *book seal*, *муҳри китобхона* – *library seal*, *махзани бойгонӣ* – *archive database*, *муқоваи китоб* – *cover*, *китоби хониш* – *reading book*, *китоби бадеӣ* – *fiction book*, *маҷмуаи мақолаҳо* – *collection of articles* гуруҳбандӣ мегардад.

Стоит отметить, что очень часто из одного термина образуют несколько терминов посредством изафетной связи. Например, от термина «книга» образовано множество словосочетаний.

Диаграмма №3. Словосочетания, образованные от слова «книга»

- адабиёт-литература (Literature)
- адабиёти бачагона – детская литература (children`s literature)
 - адабиёти илмӣ – научная литература (scientific literature)
 - адабиёти бадеӣ – художественная литература (fiction literature)
 - адабиёти классикӣ - классическая литература (classical literature)
 - адабиёти даврагӣ – периодическая литература (periodic literature)
 - адабиёти хаттӣ – письменная литература (written literature)
 - адабиёти техникӣ – техническая литература (technical literature)
 - адабиёти ёддоштӣ – мемуары (note literature)
 - адабиёти тозанашр – новоизданная литература (fresh literature)
 - адабиёти хориҷӣ – зарубежная литература (foreing literature)

Терминология каждой области имеет свой отличительный характер. Еще одной отличительной чертой терминов библиотечной области является то, что из одного слова можно составить несколько выражений с различным значением.

Второй раздел второй главы под названием «**Образование терминов посредством аффиксов в таджикском и английском языках**», считается одной из практических глав диссертации. Образование слов с помощью глаголов является одним из самых богатых и продуктивных морфологических способов словообразования. Аффиксация – это словообразование путем присоединения словообразовательного элемента к основе или слова к другим словам²⁹. Этот тип словообразования делится на три группы. 1) суффиксальный (*хонанда+гон – read + er, нигор+гар, кор+гоҳ, ташвиқот+чӣ, китобсоз+ӣ, китобхона+чӣ – library + an, ҷобарга+ӣ*), 2) префиксальный (*но+равшан, бе+бақо, но+нойдор*) и словообразование посредством интерфиксов (*рафтумад*).

Стоит отметить, что наиболее продуктивным способом словообразования в таджикском и английском языках является аффиксальный, то есть создание лексических единиц путем словообразующих элементов (суффикс, приставка, среднее слово). Словообразовательные глаголы должны обладать следующими характеристиками: 1) глагол должен выражать определенное значение и присоединяться к производящей основе; 2) как словообразовательный элемент аффикс должен быть легко различим и пониматься в составе слова в сознании говорящего, а при отделении слова, производящая основа должна применяться в языке без слова.

Английский также использует суффиксы и префиксы для создания новых слов. В английском языке больше суффиксов, чем префиксов, и каждый из них выполняет особую функцию при образовании новых слов. Английские суффиксы, образующие существительные, прилагательные и суффиксы *-er, -or, -ist* (*director, artist, psychologist*) образуют существительные от глаголов. Окончания английских существительных: *-ment, -ion, -ation, -ing*. Окончания прилагательных *-ness, -ity*. Английские окончания прилагательных: *-ous, -al, -y, -ive, -able, -full, -less*. Английские предлоги с отрицательными значениями это *-un, -in, -il, -ir, -dis*, а предлоги со значением «повторять и делать больше»: *-re, -over, -mis*. Английские предлоги служат для образования новых слов в языке.

В третьем разделе второй главы – «**Суффиксальное словообразование в таджикском и английском языках**», обсуждаются основные формы формулировок библиотечных терминов в сопоставимых языках. Еще одним средством словообразования в сравниваемых языках является образование слов суффиксами. В современном таджикском и английском языкознании суффиксы выступают одним из действенных способов образования лексических единиц. Каждый суффикс образует слово для определенной части речи, например, суффиксы *-гор, -гон, -гоҳ, -он* образуют

²⁹ Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Д.: Маориф, 1985. – 243 с.

существительные. Окончания английских существительных *-ment, -ion, -ation, -ing* используются при образовании лексических единиц. В этой части работы мы решили показать несколько примеров библиотечных терминов, образованных следующими моделями:

R+ S (т.е. корень + суффикс) являются основным способом образования терминоединиц в области научных исследований в таджикском и английском языках. Эта модель основана на образцах, полученных из современного таджикского литературного языка, используемых для структурно-семантического анализа.

1) **R+a** (ср.перс. *-ag//, -a, -ka, -(a), -ka*). Суффикс *-a* образует существительные и причастия, а также сложные слова от словосочетаний и сложных слов. В терминологии библиотечное дело этот суффикс добавляется к возможному значению «чтение» и образует термин «читатель – читатель рассказов или народных сказок». Количество терминов, созданных с этим суффиксом в области библиотечного дела, очень велико: *қисса – story, андоза – size, нома – letter, бисёрҷилда – very volume, нурра – comple, нусха – model, муқова – cover, binding сарлавҳа – tale, heading, обуна – sunscription, хонанда – reader, захира – stock, provision.*

2) **R+ча**. Упомянутый суффикс является формообразующим и словообразовательным суффиксом, он образует от существительного другое существительное: *лавҳа (табличка) – little board, раҳча – line, варақча (листовка) – sheet.* С помощью этого суффикса в таджикском языке создаются термины со значением малое и маленькое, обозначение какого-либо предмета. Составляет названия вещей, животных и лингвистических терминов от конкретных существительных. *Китобча (китоб+ча) book, дафтарча (дафтар+ча) pocket – book, дебоча – forework.*

3) **R+чӣ**. Этот суффикс употребляется редко. Он является существительнообразующим суффиксом, фактически создает название профессии от существительного, точно также, как термин «библиотекарь» создает название профессии библиотекаря от видового существительного. *Масалан, иштирокчӣ (иштирок+чӣ) participant, навбатчӣ (навбат+чӣ) – duty, хазиначӣ (хазина+чӣ) – treasurer, обуначӣ (обуна+чӣ) – subscriber, китобхоначӣ (китобхона+чӣ) – librarian, ҳисобчӣ (ҳисоб+чӣ) – accountant, навириётчӣ – publisher, матбаачӣ – printer³⁰.*

В четвертом разделе главы – «**Образования библиотечных терминов посредством префиксов в таджикском и английском языках**», рассматривается один из способов образования библиотечных терминов методом префиксации в таджикском и английском языках. Количество префиксов в образовании библиотечной терминологии не так велико. Эти префиксы играют важную роль в создании библиотечных терминов. В сопоставляемых языках, слова, образованные с помощью приставок. Используется (формула) **P+R** (пешванд (суффикс)+ реша (корень)). Данный пример представлен в соответствии с закономерностью современного таджикского литературного языка.

³⁰ Ислом, Ч. Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ / Ч.Ислом // Душанбе.: - Ирфон, 2012. – 278с.

1) **Ҳам+R**. Приставка *ham-* (<ф. - м. *ham*). Приставка также широко используется и образует существительное. Этот префикс, в основном, выражает совместимость, партнерство, а также используется в конструкции некоторых местоимений. Данный термин представляет отношения связи и солидарности: *ҳаммуаллиф* (*ҳам+муаллиф*) – *co-author*, *ҳамгиروي китобхонавӣ* – *library integration*, *ҳаммаъно* – *synonymous*, *ҳамном* – *namesake*, *ҳамкор* – *co-worker*.

2) **Но+R** (*nā-* // *na-* (< ср.пр. *a-/an-*). Данный префикс, в основном, используется в значении отрицания и является существительным, наречием и прилагательным. Данная приставка, образующая прилагательное, менее продуктивна и используется в составе таджикских библиотечных терминов. Приставка почти аналогична приставке «*non*» в английском языке. *Номувофиқ* – *incocisten*, *нодуруст* – *wrong*, *нодаркор* – *unnecessary*.

3) **Бе+R**. (< ср.пр. *abe-/ape-*). В основном, посредством данного префикса образуются наречия и прилагательные. Входит в группу продуктивных предлогов и широко используется при построении терминологии в области библиотечного дела: *бе хато* (*без ошибок*) – *unerring*, *бемуаллиф* – *anonymous*, *бехат* (*без письменности*) – *having no written*, *бесобиқа* (*без прецедента*) – *inexperienced*, *бемазмун* (*без содержания*) – *senselessly*, *беасос* (*без основы*) – *unfounded*, *бетартиб* (*без порядка*) – *disorganized*.

Библиотечные термины английского языка создаются путем добавления следующих словообразовательных приставок, эти префиксы чаще всего используются для создания терминов поля библиотеки английского языка: (*-trans, -re, -dis, -over, -in, -in, -under, -em, -il, -im, -pre*).

1. **non+R**. После указанного префикса, всегда в составе термина ставится тире, и оно придает слову отрицательное значение, что эквивалентно префиксу «*гайр-*» в таджикском языке: *non-specialist гайримутахасис*, *non-book material* – *маводи гайри китобӣ*, *non-circulating book* – *китоби гайри тираж*, *non-current literature* – *адабиёти гайриқонунӣ*, *non-fiction book* – *китоби гайри адабӣ*, *non-literary material* – *маводи гайри адабӣ*.

2. **en+R**. Следует отметить, что этот префикс проник из латинского языка и в большинстве случаев он образует глагол и существительные, является продуктивным префиксом и используется для создания терминологии в области библиотечного дела: *enroll* – *ба узвият даровардан* (*внести в членство*), *enjoin* – *фармон* (*приказ*), *enlist* – *номнавис кардан* (*записать*), *enrolment* – *фехристи теъдоди аъзоён* (*перечень количества членов*), *enrollment* – *бақайдгирӣ* (*учёт, запись*), *entitle* – *ҳуқуқ* (*право*).

Пятый раздел второй главы называется «**Сложные термины библиотечного дела в таджикском и английском языках**», и данный вид термина относительно продуктивен в сфере библиотечного дела. Сложные слова состоят из двух и более самостоятельных слов, первая часть которых теряет свое значение и приобретает новые значения. Сложные слова образуются морфологическим и синтаксическим способами. В организации сложных терминов в сопоставимых языках используют модель **R+R**.

1) **R+R**. *Дастхат* (рукопись) – *signature*, *сарлавҳа* (заглавие) – *heading*, *сарсухан* (предисловие) – *introduction*, *китобхона* (библиотека) – *library*, *барчасп* – *adhesive*, *роҳнамо* (путеводитель) – *guide*, *маълумотнома* (справочник) – *reference book*, *саҳифабанд* – *imposer*, *микрокитоб* (микрокнига) – *booklet*, *микроматн* (микротекст) – *microtext*, *рӯзнома* (газета) – *newspaper*, *радиокитобхона* (радиобиблиотека) – *radiolibrary*.

2) **N+V**. *Масалнавис* – *fabulist*, *лугатсоз* (составитель словаря) – *lexicographer*, *китобчопкун* (издатель) – *book – publisher*, *китобдеҳ* – *bookgiver*, *мазҳаканавис* (драматург) – *fabulist*, *китобсанҷ* (библиограф) – *bibliographer*, *баҳисобгир* (калькулятор) – *calculator*, *китобфурӯш* (продавец книг) – *bookseller*.

Шестой раздел главы озаглавлен «**Терминосочетание библиотечного дела в таджикском и английском языках**». Создание терминов с помощью словосочетаний является одним из самых популярных и эффективных способов сравниваемых языков, а также весьма продуктивных в области библиотечного дела для создания терминов. Такие виды словосочетания образуются посредством следующих моделей:

1) **N+N**: *коргоҳи китобдорӣ* (библиотека) – *place of librarian*, *коргоҳи китобсозӣ* (учреждение издания книг) – *bookstore*, *баргаи иҷроӣ* – *performance – sheet*, *толори мутолиотӣ* (читальный зал) – *reading hall*, *сарлавҳаи умумӣ* (общее заглавие) – *general title*, *фехристи алифбой* (алфавитный перечень) – *alphabetical catalogue*, *радифи алифбой* – *alphabetical – order*, *китобҳои ибтидоӣ* (начальные книги) – *primary book*, *фехристи иловагӣ* (дополнительный перечень) – *additional catalogue*, *асноди бойгонӣ* (архивные документы) – *archive documents*.

2) **N+V**: *фехристи ёрирасон* (вспомогательный перечень) – *auxiliary direction*, *картоотекаи маълумотдеҳ* (справочная картоотека) – *reference card*, *китоб навиштан* (писать книгу) – *write book*, *мутолиа кардан* (читать) – *read book*, *саҳифа бастан* – *close the page*, *китоб хондан* (читать книгу) – *read book*;

3) **V+A**: *баҳисобгирии оперативӣ* (оперативный учет) – *cooperating accounting*, *кори китобхонавӣ* (библиотечное дело) – *library work*, *фехристинависиҳои мошинӣ* (машина запись перечня) – *machine registry*, *кори китобдорӣ* (библиотечное дело) – *work of librarian*, *ҷобаҷогузори алифбой* (алфавитное упорядочение) – *alphabetical ordering*.

Седьмой раздел главы под названием «**Сокращение библиотечных терминов на таджикском и английском языках**», охватывает сокращениями пояснения терминов библиотечной области. В английском языке этот способ словообразования более распространен, нежели в таджикском языке.

В области библиотечного дела для обозначения наименований отделов, типов библиотек, списков документов для образования слова используется только первая буква каждого слова, например: **КМТ** (*Китобхонаи миллии Тоҷикистон* – *Национальная библиотека Таджикистана*), **КЭМ** (*китобхонаи электрони милли* (*Национальная*

электронная библиотека)), **ДМЧ** (дастгоҳи маълумотдиҳии ҷустуҷӯӣ – Аппарат справочного поиска), **АБК** (абоненти байни китобхонаҳо- Абонент между библиотеками), **ЗНМБ** (захираи наирҳои маълумотдиҳӣ – библиографӣ – Ресурс справочно-библиографических изданий), **ДМБ** (дастгоҳи маълумотдиҳӣ – библиографӣ – Справочно-библиографический аппарат), **ММАБК** (маркази миллии абонентии байни китобхонаҳо – Национальный абонентный центр между библиотеками)), **НАКИ** (низомии автоматикунони раванди китобдорӣ – иттилоотӣ – Автоматизированная библиотечно-информационная система), **МБК** (мубодилаи байналмилалӣ китоб – Международный обмен книгами), **ШММК** (шуъбаи маркетинг ва менеҷменти фаъолияти китобдорӣ – Отдел менеджмента и маркетинга библиотечной деятельности), **МД КТМ** (муассисаи давлатии китобхонаи миллии Тоҷикистон – Государственное учреждение национальная библиотека Таджикистана)³¹.

Распространенные английские сокращения являются следующие: **AHSL** (Association of Academic Health Sciences Libraries) – Иттиҳодияҳои китобхонаҳои академии илмҳои тандурустӣ – Объединение академических юридических библиотек медицинских наук, **AALL** (American Association of Law Libraries) – Иттиҳодияи китобхонаҳои ҳуқуқшиносии Амрико – Объединение юридических библиотек Америки, **A&I** (abstracting and indexing), **AAP** (Association of American Publisher) – Иттиҳодияи ноширони амрикоӣ – Объединение американских издателей, **AASL** (American Association of School Libraries) – Иттиҳодияи амрикоӣ китобхонаҳои мактабӣ – Объединение американских школьных библиотек, **ABA** (American Booksellers Association) – Иттиҳодияи китобфурушони амрикоӣ – Объединение американских продавцов книг³² и др.

Третья глава диссертации под названием «**Семантический анализ терминов библиотечного дела в таджикском и английском языках**», охватывает анализ и исследование терминов с точки зрения семантических категорий, таких как полисемия, омонимия, синонимия, антонимия, заимствования.

В первом разделе – «**Многозначность в таджикских и английских библиотечных терминах**», анализируются признаки многозначности слов в употреблении библиотечных терминов. Вопрос многозначности слова имеет большое значение в таджикском языке. Каждое слово имеет свои средства и способы выражения и вносит действенный вклад в процесс развития словарного запаса языка. В качестве примера можно пояснить в английском языке слова stock, table, cover, book, поскольку каждое из них имеет многозначный характер и отличается от других лексических единиц особенностями значения своего термина.

– **Stock** этот термин используется в английском языке как существительное и глагол. Следует отметить, что данный термин имеет

³¹ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V.- Душанбе. Ирфон, - 2013. - 238с.

³² Colin, J., Steller, K. Concise dictionary of library and information science / J. Colin, K. Steller // De Gruyter Saur.: 2007. - 160 p.

более семи прямых и переносных значений в английском языке, и в то же время является составной частью многих производных и сложных слов, что привело к появлению новых слов и терминов. Например, первоначальное значение слова *stock* «танаи дарахт (дерево), танаи бешоку барги дарахт (дерево без листьев), танаи хушк в английском библиотечном деле используется в значении «фонд, захира» (фонд, ресурс) «they had a good stock of book»³³. Данное слово также используется в значении «наход» (раса) «humans are usually divided into four stocks»; хайвонот (животное), галла (зерно) «He got up early to feed the stocks»; сахм (акция, вклад), саххом (акционер), сахмия (акция) «He owns stock in several companies». Этот термин употребляется как глагол в значении: 1) снабжать, наполнять (склад) 2) обеспечивать, создавать, хранить, складывать на хранение³⁴. Также считается составным компонентом слов: *stockbreeder, stockbroker, stock exchange, stockfish, stockholder, stocking, stockpile, stock-still, stock-takin* и др.³⁵.

– **Store** этот термин, как существительное и глагол, приобрел многозначный характер. В английском языке он используется в разных значениях. В сфере английского библиотечного дела в своем первоначальном значении: 1) «захира, махзан, пасандоз, андӯхт» (резерв, база данных, депозит, наличие, коллекция) «the squirrel makes a store of nuts for the winter»; 2) «анбор» (склад) «there was a store behind the shop»; 3) «дукон, магоза, супермаркет» – лавка, магазин, супермаркет – «they went to a clothing store»; 4) «таҷҳизот, захираҳо» (оборудование, ресурсы). Как глагол имеет следующие значения: 1) анбор кардан, андухтан, анбоштан, захира кардан «the farmer stored hay for the winter»; 2) нигоҳ доштан «they stored the old furniture in the attic»; 3) дар анбор ба амонат суноридан; 4) гунҷоши доштан³⁶. Он также является составной частью слов. *store-house, store-keeper, store-room, storey* и др.³⁷.

Таджикское слово «**намуна**» («мисол», «намуна» («подобие», «образец»)) приобрело многозначный характер. Широко используемый в сфере библиотечного дела термин «намуна» в «Словаре таджикского языка» имеет несколько значений, в том числе: 1) миқдори андак аз ҳар чиз, нишону аломат аз ҳар чиз «Дар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели бисёр бошад ва муште намунаи харворе» Саъдӣ; 2) шабех, монанд, мисл, мисол «Ба ҳамин ҳангома, ки дар тамошононаи Париж ҳам намунаи он мавҷуд намешавад, аз гаронии дастору либосҳои қатор андар қатор ҳазрати устозро қуввати рафтор набуд»; 3) зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтада, бекор кардашуда «Китобу килки ҳама китобон намуна шавад»³⁸.

³³ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ -тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: 2007. – 1079 с. 166.

³⁴ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ -тоҷикӣ / М. Абдусалом // Душанбе, - 2007. – 1079 с. 166.

³⁵ Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

³⁶ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ – тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: - 2007. – 1079 с. 166.

³⁷ Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

³⁸ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибрат аз ду чилд] – М.: СЭ, 1969. – 952 с.

Второй раздел главы – «**Явление синонимии у библиотечных терминов таджикского и английского языков**», охватывает рассмотрение многообразия отношений в организации библиотечных терминов на таджикском и английском языках. Синонимы в таджикском языке, как и в других языках, имеют свои национальные особенности. Синонимы в языке возникают за счет заимствований, обогащения словарного запаса языка, стиля языка и диалекта. Еще одной причиной появления синонимов в таджикском и английском языках являются вульгаризмы, к которым относятся грубые выражения и слова, вошедшие в литературный язык из отдельных диалектов и стилей. Количество синонимов, связанных с библиотечными терминами в обоих языках, очень велико: а) таджикский язык: *сархат* – *фосила* (абзац – пробел), *фехристи алифбой* – *фехристи мураттабӣ* (алфавитный указатель – индекс), *аснод* – *санад* – *хуччат* (документы – документ, акт – документ), *махзан* – *бойгонӣ* – *анбор* (хранилище) (база данных) – *архив* – *склад*, *китобдорӣ* – *библиографӣ* (библиотека – библиографический), *фонди бойгонӣ* – *захираи бойгонӣ* (архивный фонд – архивный резерв), *фонд* – *захира* (фонд – резерв), *адабиёти атеистӣ* – *адабиёти зиди динӣ* (атеистическая литература – антирелигиозная литература), *образнокӣ* – *тасвирнокӣ* (образность – описательность).

Чтобы укрепить эту точку зрения, рассмотрим аналогичные явления на примере термина «**фонд ва нусха**» («фонд и копия»). Термин «**фонд**» в книге «Электронные книги и доступ к ним» употребляется в значении «захира» «Афзоиши миқдории захираҳои электронӣ аз рӯи шаклу мазмун гуногун имрӯз имкон намедиҳад, ки мутобиати он имконпазир гардад»³⁹. Однако в работе «Библиотечная деятельность в Таджикистане» со значением «фонд» указано: «Шуъба дорой фонди комили адабиёти хоричӣ буда, 87091 нусха китоб ва матбуоти давриро бо 42 забони халқҳои чаҳон дар бар мегирад»⁴⁰. Использование термина «нусха» («копия») в произведениях и трактатах имеет разное значение. Этот термин поясняется в работе «История библиотеки зарубежных стран» в значении тома: «Замоне, ки китобхона ба кор оғоз кард, дар марҳилаи нахустин маҷмуи он 100000 чилд буд ва соли 1947 ба 250000 чилд расид»⁴¹. Однако в книге «Электронные книги и доступ к ним» оно употребляется в значении копии: «Собит гардидааст, ки нархи як нусха китоби чопӣ аз диски китоби электронӣ то даҳ баробар гарантар аст, ба илова теъдоди китоби чопӣ маъмулан аз 1000-2000 нусха боло намеравад, ҳол он, ки диски китоби электронӣ то 20-30 ҳазор нусха бо нархи ҳар яке 2-3 сомонӣ метавонад тез ба фуруш равад»⁴². Из объяснения обоих терминов стало ясно, что они синонимичны друг другу, и это явление уникально для них.

б) забони англисӣ – английский язык: *barn* – *warehouse* – *stock* – *махзан* (фонд); *stock* – *supply* – *provisions* – *resources* – *захира* (ресурс); *table* – *index* –

³⁹ Китобҳои электронӣ ва дастбӣ ба он / Душанбе.: – Бухоро, 2014. – 42 с

⁴⁰ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V.- Душанбе. Ирфон, - 2013. - 238с

⁴¹ Сулаймонов, С. Таърихи китобдории кишварҳои хорич / С. Сулаймонов. – Душанбе: Ирфон, 2013. 255с.

⁴² Китобҳои электронӣ ва дастбӣ ба он / Душанбе.: – Бухоро, 2014. – 42 с.

list – catalogue – inventory – феҳрист (каталог); publication – edition – наишр (издание); volume – case – cover – муқова (переплет); file – cabinet – file – cards; collection of books – bibliography – ҷамъи китобҳо (совокупность книг); board – plate – лавҳа (уголок); foreword – preface – introduction нешугфтор (предисловие), printed – published – чоп (печать), printing – publishing – наишр (издание).

Рассмотрим термины, относящиеся к области библиотечного дела, на примере термина *printing – Publishing* на английском языке: «*The authors considered publishing a list of a couple of hundred of bibliographic records unnecessary*»⁴³; «*This dictionary was printed in the Republic of Tajikistan*»⁴⁴.

Третий раздел главы - «**Омонимия в таджикской и английской библиотечной терминологии**», охватывает явление омонимии в рассматриваемых языках, являющееся одной из проблем, до сих пор не изученная. Омонимами называются слова, сходные по звуковому составу, имеющие разное значение и принадлежащие к определенной части речи. Омонимы в сфере библиотечного дела можно разделить на две группы по принадлежности к тому или иному языку: а) омонимы, смысловые компоненты которых полностью связаны с арабским языком; б) омонимы, смысловые компоненты которых полностью связаны с русским языком.

Омонимы, семантические компоненты, которые полностью связаны с арабским языком, появляются в таджикской лингвистике как обычные термины и слова. Например, омонимичные слова с арабской формой, родственные термину библиотечное дело, это: *адабиёт (литература), байт (стих), наириёт (издательство), китоб (книга), феҳрист (перечень), тафсир (толкование, комментарий), таиҳис (диагноз), иқтибос (заимствование), маҳдуд (ограниченный), муаммо (загадка), таърих (история), мунозира (полемика), мутоиба (шутка, веселье), асрор (загадки), назм (поэзия), наср (проза)* и т.д.

Феҳрист I – шакли арабишуда буда, дар фарҳанги забони тоҷикӣ ҳамчун «феҳрист» нишон дода шуда, ба маънии рӯйхат, фусули китоб – (является арабизированной формой в таджикской языковой культуре и обозначается как «феҳрист», что означает список, часть книги);

Феҳрист II – ҷадвал, ҷадвал барои муайян кардани мундариҷа – фаслу боби ягон китоб, ҷадвали унвонҳо сарлавҳаҳои ягон китоб, ки бештар дар аввали китоб дода мешавад – (таблица, таблица для определения содержания – главы любой книги, таблица заглавий, заглавия любой книги, большей частью данные в начале книги.

Раҳл I – лавҳи китобхонӣ, курсичаи хурди китобмонӣ, махсусан барои гузоштани китобҳои муқаддас ҳамчун Куръон – (доска для чтения, маленькое кресло для чтения, специально предназначенное для размещения священных книг, таких как Коран);

⁴³ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом // Душанбе, - 2007, 1079. - с.166.

⁴⁴ Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом // Душанбе, - 2007, 1079. - с.166.

Рахл II – асбоб, анчом, чихоз ва рахти хона, асбобу анчоми кӯч ва сафар – (инструменты, материалы, бытовая техника и мебель, инструменты и приспособления для путешествий).

Нашр I – зинда шудан ва зинда кардан баъд аз марг, эҳё – (вознесение и возрождение после смерти, воскрешение);

Нашр II – пахн шудан, пароканда шудан, густурда шудан, пароканда кардан – (разносить, разгонять);

Нашр III – бӯй, бӯйи хуш, хушбӯй – (запах, хороший запах).

Тоқ I – сақфи камоншакли куббадор (дар касрхо, купрукхо) равок, айвон, ҳар чизи камоншакл монанди абрӯ, тоқча, раф (дар соҳаи китобдорӣ ба чунин маъно истифода мегардад), баландӣ, иртифот – (сводчатая арочная крыша (во дворцах, мостах), портик, крыльцо, любой арочный предмет типа бровь, полка (употребляется в библиотечной сфере в данном значении), высота, возвышение);

Тоқ II – фард, танхо, якка, бечуфт, бемонанд, як либосвор – (одиночный, непарный);

Тоқ III – чомаи рӯпӯш, чомае, ки аз болои дигар либосхо мепӯшанд – (рубашка-прикрытие, рубашка, надеваемая поверх другой одежды)⁴⁵.

а) В английской лингвистике можно встретить омонимы, значение которых полностью связано с греческим языком. В лексической системе английского языка относительно большее распространение получили омонимичные формы. Слова, заимствованные из греческого языка в английский язык, сначала были введены в греческий язык из латыни и французского языка, а затем и в английский язык.

В английской лингвистике весьма значительное место в словарном составе занимают омонимы, смысловые компоненты которых полностью связаны с латинским языком, например: **sunscriber** [ME sunscriben, < Latin sunscribere, sub+ scriber to write more at SCREBE] **subscriber** – one that subscribes as: **I** (a) subscriber one that sings something (as a letter, document, agreement), **II** (b) **subscriber** one that agrees or consents, **III** (c) subscriber one that fosters, aids or supports (as by money, contribution, moral influence, personal membership) **IV** (d) **subscriber** an individual having commercial telephone equipment installed on his premises⁴⁶.

Термин library – китобхона (библиотека) (li-brere) <middle English (librarie)< middle Latin (librarium, libraria) пришло из латыни в английский и означает библиотеку, читальный зал, билет в театр и основу для общения с другими.. **I** (a): *a room, a section or series of section of a building, or a building itself given over to books, manuscripts, musical scores, or other library and sometimes artistic materials (as paintings or musicals recordings) usu. kept in some convenient order for use but not for sale, (b) 1: a collection of books manuscripts, or other library materials kept for study or reading or a collection of paintings musical scores musicals recordings, photographer, maps or films kept for convenient use, study, or enjoyment. II* (a) *a business established to conduct*

⁴⁵ Фарҳанги забони тоҷикӣ [ибораат аз ду чилд]–М.: СЭ, 1969–952 с.

⁴⁶ Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.

transactions for others, (b) a theatre ticket agency – ҳуҷра, баҳш ё силсилаи қисмати бино ё худи бино ба китобҳо, дастнависҳо, партитураҳо ё дигар китобхона ва баъзан маводи бадеӣ (ҳамчун расмҳо ё сабтҳои мусиқӣ) дода мешавад, бо тартиби мувофиқ барои истифода нигоҳ дошта мешавад, вале барои фурӯш нест, (б) 1: маҷмуаи дастнависҳои китобҳо ё дигар маводҳои китобхона барои омӯзиши ё хондан ё маҷмуаи нақшоиҳои мусиқӣ сабтҳои мусиқӣ, сурагир, харитаҳо ё филмҳо, ки барои қулай нигоҳ дошта мешаванд, омӯзиши ё лаззат бурдан – комната, секция или ряд секций, здания или само здание отдано под книги, рукописи, ноты или другую библиотеку, а иногда и художественные материалы (такие, как картины или музыкальные записи), содержащиеся в надлежащем порядке для использования, но не для продажи, (b) 1: коллекция рукописей, книг или других библиотечных материалов для изучения или чтения, или коллекция музыкальных картин, музыкальных записей, фотографий, карт или фильмов, предназначенные для удобного хранения, изучения или развлечения.

Четвертый раздел главы – «**Антонимия таджикских и английских библиотечных терминов**», охватывает анализ и рассмотрение антонимизированных слов с точки зрения их лексического источника на примере библиотечных терминов. Антонимы являются одной из важнейших лексических категорий и выполняют в языке различные смысловые и стилистические функции.

В таджикском языке явления, противоположность значений наблюдается, в основном, в качественных прилагательных и наречиях. Также в таджикском языке есть слова, имеющие два и более антонима. Реже встречаются антонимы у существительных и глаголов, например: ночь – день, светлый – тёмный и т. д.

Антонимы не являются общими для всех слов в языке. На ум приходит термин «антоним» со значением «мутаозод, тазод, мутобика, тибоқ, татбик, муқобала, такофу, таноқуз, тақобул» (контраст, противопоставление, совместимость, адаптация, применение, взаимодействие, пауза, конфликт)⁴⁷.

В таджикском языке также есть словосочетания, входящие в состав фразеологических оборотов по структуре и значению. Такие выражения иногда становятся антонимами друг друга в данной форме. Антонимы в силу своей грамматической природы часто принадлежат к одной и той же части речи. Не так много библиотечных терминов, приобретающие эту единицу или лексический признак, например: *асноди хатмӣ – writing document – асноди чопӣ – printed document, тозанашир – new edition, куҳнашуда – old edition, китобхонаи давлатӣ – stated library, китобхонаи шахсӣ – private library, дастнавис – handwriting, чопӣ – printing, образи манфӣ – negative image образи мусбӣ – positive imagine, умтолооти хатмӣ – writting information.*

Антонимы на английском языке: *epic - short story - ҳикояҳои дароз (длинные рассказы), ҳикояи кӯтоҳ (маленькие рассказы), of high quality - of*

⁴⁷ Зехнӣ, Т. Санъати сухан // Т. Зехнӣ. – Д.: Ирфон, 1979. – 328 с

low quality – *чопи баландсифат* (качественная печать) – *чопи пастсифат* (низкокачественная печать), *ode* – *prose*, *назм* (поэзия) – *насп* (проза), *creative* – *uncreative*, *эҷодӣ* (креативный (творческий)) – *зайриэҷодӣ* (нетворческий), *comedy* – *tragedy*, *private library* – *stated library* – *китобхонаи шахсӣ* (личная библиотека) – *китобхонаи давлатӣ* (государственная библиотека).

В ходе исследования в сравниваемых языках установлено более 20 случаев противопоставления терминов в сфере библиотечного дела, в том числе, изучались и сравнивались 10 явлений антонимии терминов в таджикском языке и 10 явлений антонимии терминов в английском языке.

В пятом разделе – «**Роль заимствованных библиотечных терминов**», анализируются цитируемые слова из разных языков как примеры терминов в области библиотечного дела. Заимствования, состоящие из слов, словосочетаний или предложений, прямо или косвенно взятых из других языков, являются одним из эффективных способов обогащения словарного запаса языков. Одним из неожиданных источников развития истории любого языка является процесс заимствования лексических единиц, она относится к разным уровням языка, в том числе фонетическому, словообразовательному, морфологическому, лингвистическому.

Причины заимствования слов, сочинений, словосочетаний или предложений из других языков могут быть разными: граничащие, дающие и берущие, семейные отношения, деловые, дипломатические отношения, прогресс в науке и технике, перевод произведений других народов и т.д.⁴⁸. Большое количество заимствованных слов арабского языка среди терминов области библиотечного дела, которых относительно больше, мы определили такими терминами: *замима* (приложение) – *annex, appendix, эҷодиёт* (творчество) – *creativity, китоб* (книга) – *book, қисса* (рассказ, сказание) – *legend, мундариҷа* (оглавление, содержание) – *contents, шеър* (стихотворение, поэзия) – *literature, асар* (произведение) – *work, composition, таснифот* (классификация) – *classification, муқаддима* (введение) – *content, матбаа* (типография) – *printing, анбор* (склад, хранилище) – *stock, муҳаррир* (редактор) – *editor* и др.

Русскоязычные термины и введение других языковых терминов посредством русского языка очень эффективны в сфере таджикского библиотечного дела. Причины введения русских заимствований в таджикский язык: 1) наличие письменного и устного общения между этими народами; 2) повышение интереса к изучению русского языка в советское время. Ниже приведены термины в области библиотечного дела, заимствованные из русского языка: кенескопическая (кенископӣ) – средство продвижения книг в библиотеке, каталог (каталог), печать (чоп), копия (нусха), картотека (барга), фонд (хазина), документ (хуччат), библиотека (китобхона).

Заимствование слова из греческого языка. Происхождение слова, взятого из древнегреческого языка, играющего особую роль в

⁴⁸ Хошимов С. Калимаҳои иқтибосии «Гулистон»-и Саъдӣ // Мақолаҳо доир ба забон ва адабиёти тоҷик [Маҷмуи мақолаҳои аспирантон] / С. Хошимов // Душанбе, 1972. –с.41-50.

формировании и развитии лексики языков мира, а также лексики таджикского языка. Библиографические термины, происходящие от греческого языка в лексике таджикского языка: *автобиография, автограф, этиафия, этнография, этюд, энциклопедия, эпилон, библиограф, библиография, поэма, поэт, эвристика, эксембристон, экстензо, экстрак, элостография, электрография.*

Заимствование слова английского языка. Явно чувствуется влияние английского языка на все языки мира. В интерпретации современных культур таджикского языка много английских слов, и они активно используются в языке. Для закрепления идеи ниже приведем некоторые из них: детектив, модернизм, фольклор, фольклористика, патент, фэнтези, юмор, абонемент, коллектор и другие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изучение терминов библиотечного дела в сравниваемых языках является одним из актуальных вопросов лингвистической науки. Книги и библиотечное дело считаются частью персидско-таджикской культуры. Словари в области библиотечного дела на английском, русском и других развитых языках изданы и стали доступны читателям, но в области библиотечного дела таджикского языка полный словарь до сих пор не издан. Можно встретить словари, написанные таджикскими авторами на русском языке.

Как видно из исследуемого материала, каждый из этих языков сохранил свои особые исторические традиции в словарной области библиотечного дела. В области таджикского библиотечного дела есть много терминов, уникальные для таджикского языка и не получившие объяснения ни в одном словаре.

1. Историко-сравнительный и типологический анализ и исследование лингвистических проблем терминов в области библиотечного дела, в том числе, их структурно-семантический анализ в таджикском и английском языках являются доказательством того, что носители этих языков на протяжении многовековой истории относились к развитию политической и общественной жизни для создания терминов и номинаций понятий, а также вносили существенный вклад в свою прикладную науку, следовательно, большинство терминов библиотечного дела в сопоставимых языках, имеют долгую историю.

Использование терминов данной области величайшими учеными истории человечества, такими как Абуали ибн Сино, Абурайхан Беруни и сотнями других, свидетельствует о том, что таджикский язык, как язык науки, на всем протяжении имел определенную языковую систему, свою историю и возможность создавать и использовать научные термины [1-М].

2. При исследовании и изучении источников библиотечной терминологии на таджикском и английском языках необходимо обратить пристальное внимание на особенность терминологии, так как это первое исследование по терминологии в области библиотечного дела в сравнительной лингвистике и изучении древних трудов библиотечной

терминологии на английском и русском языках для изучения и открытия терминологии, также таджикского библиотечного дела. Следовательно, предоставить точную информацию о структурных особенностях этих языков можно путем всестороннего изучения терминов данной области.

3. В настоящее время, в связи с бурным развитием науки и техники, многие термины в области библиотечного дела были введены в таджикский язык через английский, немецкий, латинский, итальянский, испанский, французский и особенно русский языки. Эти термины стали настолько широко использоваться, что даже их таджикские аналоги часто выходили за рамки употребления.

Поэтому, терминология библиотечного дела в современном таджикском языке носит характер неологизма, т.е. в таджикском языке новыми считаются слова, словосочетания, выражения и термины [4-М].

4. В ходе исследования определены структурно-семантические и основные способы словообразования в таджикском и английском языках и их отличительные признаки. Из-за большого количества терминов в области библиотечного дела в этих двух языках разница в размещении терминов стала предметом перевода термина. В таджикском языке соединение словосочетаний осуществляется посредством дополнительных предложений или приставок, называемые дополнительными словосочетаниями или приставками.

В английском языке фразообразование осуществляется с помощью префиксов или без грамматических средств, такой способ построения моделей свидетельствует об устойчивости аналитической структуры английского языка. Следует отметить, что большинство терминов в области библиотечного дела были введены в таджикский язык из персидского (иранского), арабского, латинского, греческого и русского языков. Большинство терминов, заимствованных из арабского языка, до сих пор не переведены и используются в исходном виде, например: *китоб*, *адабиёт*, *нашириёт* (книга, литература, издательство) и т.д. Различия также можно увидеть в построении терминов в области библиотечного дела сопоставимых языков. Оказалось, что словосочетания, образованные с помощью дополнительных соединений или префиксов в таджикском языке, в английском языке выражаются одним словом [4-М].

5. Из перечня терминов в области библиотечного дела, смысловые значения которых приведены в достоверных источниках, видно, что в IX-X вв. многие термины в данной области уже были в таджикском языке [1- М].

6. Одним из наиболее эффективных методов формирования библиотечных терминов на английском языке является способ организации их посредством образования словосочетаний.

7. В результате сравнительного анализа терминов библиотечного дела на таджикском и английском языках определен и интерпретирован подход к терминологии через лексико-семантический метод и состояние трансформации слов из слова в термин.

Английские библиотечные термины широко используются в таджикском языке в результате научных связей, вхождения лексики и терминов одного языка в другой [3-М].

8. Обзор английских библиотечных терминов и их сравнение с родственными терминами таджикского языка показывает, что лексический состав английского языка дает возможность возникновения и развития библиотечных терминов, их влияние на отраслевую терминологию современного таджикского языка значительно [4-М].

9. В подходе к терминологии используется лексико-семантический метод, в том числе библиотечная терминология на таджикском и английском языках, что придает новое научное значение слову, выбранному из лексики литературного языка. В этом случае слово, преобразованное в термин, теряет часть своих лексических значений и в терминологической системе любой области науки представляет собой только одно научное понятие, то есть имеет значение термина [7-М].

10. С точки зрения этимологии или заимствования библиотечных терминов в сопоставимых языках стоит подчеркнуть, что большинство таджикских библиотечных терминов представляют собой словосочетания, полностью состоящие из заимствованных слов. Отличительная черта английского языка заключается в том, что большинство терминов библиотечного дела английского языка взяты из немецкого, греческого, латинского, французского и других языков. В результате влияния немецкого, латинского, греческого и арабского языков, таджикские библиотечные термины содержат от 50% до 60% заимствований терминов.

11. Таджикские библиотечные термины имеют древнюю историю, и их анализ показывает, что источник происхождения данного вида терминов иной, и в лексику термины таджикского языка вошли на основе лексики таджикского языка и путем заимствования из других языков.

12. В результате исследования и анализа структурных особенностей библиотечных терминов в таджикском и английском языках определено, что суффиксы играют большую роль в создании терминов в обоих языках. В структуре библиотечных терминов таджикского языка выделяют пять частей слова, таких как корень, основа, приставка, суффикс и флексия, определяющие структуру слова. Около 80%-85% терминов образованы с помощью существительнообразующего суффикса -й, также играющий определенную роль в построении относительных прилагательных, и его различных вариантов (таких, как -гй, -вй, -акй, -онй, инй) и т. д. Суффикс -а и его варианты (-ия, -я, -ия и др.) стоят на второй позиции.

Из анализа и доказательств, представленных в диссертации, становится ясно, что приставки занимают меньше места в построении вымышленных терминов библиотечного дела. Такое состояние словообразования является естественным, поскольку приставки активны в образовании прилагательных, а предлоги, образующие существительные, такие, как *ба-*, *бе-*, *но-*, *хам-* и др., редко используются в терминологии, являющейся частью именного образования [7- М].

13. В результате изучения морфологических способов образования библиотечных терминов в таджикском и английском языках, было определено соотношение образования терминов. В обоих языках наиболее продуктивным способом образования терминов является морфологический или лексический способ, и при их употреблении создаются новые языковые единицы, имеющие только одно терминологическое значение.

В суффиксальном образовании терминов в современном таджикском языке и в английском языке используется множество различных аффиксов, но они различаются по своей продуктивности. Суффикс «гар» более продуктивен при словообразовании.

14. В английском языке суффиксы -sion и -ment используются для образования терминов, обозначающих процессы, а суффиксы -or и -er представляют термины, обозначающие устройства, инструменты, оборудование. Состав приставок также очень разнообразен. Среди них широко представлены исходные латинские предлоги: ab-, ad-, sot-, co-, dis-, pre- (22%). Это указывает на то, что латынь веками служила письменным языком английского сообщества. Следовательно, обилие латинских статей и слов с латинскими префиксами характерно и для библиотечной терминологии [12-М].

15. С учетом формирования библиотечных терминов, анализа морфологических и синтаксических способов образования терминов, на основе количественного анализа этих терминов в английском и таджикском языках установлено, что синтаксический метод более эффективен, чем морфологический. При исследовании терминов таджикской и англоязычной библиотечной терминологии сравнительным путем, были изучены структурно-семантические особенности терминов. Также были сопоставлены характеристики самобытности, схожести, синонимии, неоднозначности, противоречия, заимствования источников библиотечных терминов на таджикском и английском языках и различия между ними.

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

1. Полученные научные результаты и собранные материалы могут быть использованы в процессе обучения и повышения квалификации библиотечного дела, написания и перевода специализированных научных трудов, учебных книг и пособий, разработки переводных и специализированных словарей и чтения специальных семинарских курсов.

2. Написание данной диссертации считается очень важным в реализации цели Правительства Таджикистана по развитию чтения и библиотечного дела, особенно в контексте конкурса «Фурӯғи субҳи доноӣ», объявленный как одной из важных целей страны, и ее научные достижения оценены экспертами в данной области для выражения различных концепций, наука может быть хорошим ориентиром.

3. Результаты, положения и материалы диссертационной работы могут быть использованы при организации и проведении уроков по

истории таджикского языка, лексикологии, фонетике на филологических факультетах высших профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан.

4. По результатам диссертации также возможно проведение занятий и тренингов для студентов по иностранным языкам, таджикскому языку и литературе, библиотечному делу, библиографии и другим направлениям. Результаты научно-исследовательской работы могут также практически помочь прояснить некоторые вопросы, связанные с языкознанием, особенно лексикологией.

5. Результаты исследования могут помочь в организации и проведении спецкурсов по истории таджикской литературы, английскому языку, источниковедению, библиотечному делу, освещающих интересующую информацию.

6. Полученные научные результаты могут быть использованы при составлении учебников по истории таджикского языка, истории английского языка, а также при разработке англо-таджикской или таджикско-английской культуры и словарей, при разработке учебных пособий по истории персидско-таджикских языков и английского.

7. Результаты данной научной работы будут использованы при проведении спецкурсов и семинаров по таджикскому и английскому языку на факультете иностранной филологии, библиотечного дела в учреждениях высшего профессионального образования.

8. Диссертационная работа и ее научно-исследовательские результаты могут быть использованы в области библиотечного дела, истории, лексикографии, библиографии и номенклатуры.

9. Материалы диссертационной работы могут стать хорошей основой для поиска аббревиатур в области библиотечного дела на таджикском и английском языках.

10. Результаты научно-исследовательской работы также могут практически помочь прояснить некоторые вопросы, связанные с библиотечным делом, библиографией.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

а) Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

- [1-А] Робияи А. Масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408).– Душанбе: 2020, №2 (85). – С.54-59.
- [2-А] Робияи А. Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408).– Душанбе: 2020, №6 (89). – С.74-79.
- [3-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ. (ISSN-2219-5408). – Душанбе: 2021, №6 (95). – С.103-107.
- [4-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти сермаъноӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Б. Каримов., А.Робияи // Паёми ДДК ба номи А.Рӯдакӣ (ISSN-2616-5260). – Кӯлоб, 2022. – №3(28). С. 74-76.

б) Статьи, опубликованные в других изданиях:

- [5-А] Робияи А. Калимасозии пешвандӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессору омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқоти дар соли 2021 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А.Рӯдакӣ, 2021. – С. 183-185.
- [6-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессору омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2020. – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2020. – С. 142-144.
- [7-А] Робияи А. Мафҳуми ҳиссиёт дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессору омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2018 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2018. – С. 154-156.
- [8-А] Робияи А. Ақоиди файласуфон дар бораи об /А.Робияи// Таджикистан передовая страна в решении глобальных водных проблем. – Душанбе: Матбааи МД «Тоҷик НИИГиМ», 2018. – С. 63-65.
- [9-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти антонимия дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ/ Ш. Б. Каримов., А. Робияи// Маводи конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Рушди забони давлатӣ дар партави гуфтугӯҳои фарҳангҳо. – Душанбе, 2022. – С. 86-87.
- [10-А] Робияи А. Инкишофи илм ва соҳаи маориф дар замони соҳибистиқлолӣ /А.Робияи // Маводи симпозиуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар масири таърих: истиқлолият, дастовард ва дурнамо» – Душанбе, 2021. – С. 692-700.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Робияи Абдусамад дар мавзуи «Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ).

Калидвожаҳо: сохтор, маъно, таҳлил, китобдорӣ, истилоҳот, забони тоҷикӣ, забони англисӣ, фарҳанг, таркиби луғавии забон, адабиёт, забоншиносӣ.

Мубрамияти мавзуи таҳқиқ. Таҳқиқи истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илму фан, махсусан соҳаи китобдорӣ, омили ташаккул ва рушди илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Истилоҳоти китобдорӣ дар маҷмуъ омили пайдоиши фанни китобдориро ҳамчун илми мустақил ифода мекунад. Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқоти сершуморе дар соҳаи китобдорӣ тоҷик шуруъ гардидаанд. Инчунин, асарҳои зиёде, ки оид ба ин соҳаи муҳими ҷамъиятӣ мавҷуд будаанд, аз забонҳои дигар ба забони тоҷикӣ тарҷума ва таълиф гардидаанд. Пӯшида нест, ки адабиёти тарҷумавӣ ва хусусан, тарҷумаи бадеӣ барои ғанӣ гардидани адабиёти миллӣ нақши бориз дорад. Ин асарҳо боигарии таркиби луғавии забони тоҷикиро то ҳади имкон инъикос намудаанд, ки метавонанд, барои пажӯҳиш ҳамчун маъхаз истифода шаванд.

Мақсади таҳқиқот. Мақсад аз таҳқиқи ин рисола омӯзиши системавӣ, қиёсӣ, муқоисавию таърихӣ, луғавӣ, сохторӣ-маъноии вижагиҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда дар ин замина мушаххас намудани ҳамгунӣ ва фарқияти, сермаъноӣ, падидаи муродифот, инчунин таҳлили вожаҳои иқтибосӣ забонҳои мавриди таҳқиқ муаррифӣ мешаванд.

Объекти таҳқиқот. Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Мавзуи таҳқиқот. Таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Навгониҳои илмии таҳқиқот: 1. Мавзуи таҳқиқ, яъне истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чун як ҷузъи муҳими таркиби луғавӣ нахустин маротиба аз нигоҳи сохторӣ ва маъноӣ баррасӣ мешавад; 2. Дар таҳқиқот таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва сарчашмаҳои ташаккули онҳо баррасӣ мешавад; 3. Дар таҳқиқи мазкур вижагиҳои фарқкунандаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои мавриди таҳқиқ нишон дода мешаванд; 4. Равишҳои имконпазири ташаккулёбӣ ва рушди минбаъдаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, таҳаввулоти сохторӣ ва маъноии он муайян карда мешаванд; 5. Дар таҳқиқот хусусияти маҷмуи воситаҳои ифодаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аввалин маротиба мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтааст; 6. Дар таҳқиқот бори аввал масъалаҳои мушаххаси истилоҳ ё истилоҳшиносӣ ва аҳамияти ин масъала барои эҷоди забони илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст; 7. Дар асоси таҳқику баррасии сарчашмаҳо ва манбаъҳои истилоҳсозии китобдорӣ собит шудааст, баъзе аз истилоҳоти соҳаи китобдорӣ танҳо ба мутахассисони соҳа фаҳмост; 8. Дар истилоҳоти соҳаи китобдорӣ истилоҳоте, ки бо шумораи инъикос гардидааст мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дараҷаи татбиқ: дар асоси заминаи нуктаҳои алоҳида, мавод ва натиҷаҳои таҳқиқот шароити имконот барои самараноктар омӯзиш ва истифодаи истилоҳоти соҳаи китобдорӣ тоҷикӣ ва англисӣ имконпазир аст.

Соҳаи истифода: истилоҳшиносӣ, таълим, омӯзиш, кори тарҷума ва тарҷумонӣ, самараноктар ба роҳ мондани қору фаъолияти китобхонаҳо ва умури китобдорӣ.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Роби Абдусада «Структурно-семантический анализ терминов библиотечного дела на таджикском и английском языках», на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора по специальности 6D021300 – Языкознание (6D021302 – Сравнительно-историческое, сравнительное и сопоставительное языкознание).

Ключевые слова: структура, значение, анализ, библиотечное дело, терминология, таджикский язык, английский язык, культура, лексика языка, литература, языкознание.

Актуальность темы исследования. Изучение терминов в различных областях науки, особенно в области библиотечного дела, считается фактором становления и развития лингвистической науки. Терминология библиотечного дела в целом представляет собой фактор возникновения библиотечного дела как самостоятельной науки. После провозглашения независимости Республики Таджикистан были начаты многочисленные исследования в области таджикского библиотечного дела. Также многие произведения, связанные с этой важной социальной сферой, были переведены и написаны на таджикском языке с других языков. Не секрет, что переводная литература, особенно художественная, играет значительную роль в обогащении национальной литературы. Эти работы максимально отражают богатство лексики таджикского языка, что может быть использовано в качестве источника для исследования.

Цель исследования. Целью данной диссертационной работы является изучение систематических, сопоставительно-исторических, лексических, структурно-семантических особенностей образования библиотечных терминов в таджикском и английском языках и в этом контексте выяснение сходства и различия, полисемии, феномен соответствий, а также анализ заимствованных слов изучаемых языков.

Объект исследования является структурно-семантический анализ библиотечных терминов в таджикском и английском языках.

Предмет исследования. Структурно-семантический анализ библиотечных терминов на таджикском и английском языках.

Научная новизна исследования: 1. Впервые со структурно-семантической точки зрения обсуждается тема исследования, то есть терминология библиотечного дела в таджикском и английском языках, как важная часть лексики; 2. В исследовании рассматривается структурно-семантический анализ библиотечной терминологии на таджикском и английском языках и источники их формирования; 3. В данном исследовании показаны отличительные особенности библиотечных терминов в изучаемых языках; 4. Определены возможные пути формирования и дальнейшего развития библиотечных терминов таджикского и английского языков, их структурно-семантическая эволюция; 5. В исследовании впервые комплексному анализу подвергся характер набора средств выражения библиотечных терминов в таджикском и английском языках; 6. В исследовании впервые обсуждались специфические вопросы термина или терминологии, важность этого вопроса для создания научного языка; 7. На основе исследования и обзора источников библиотечной терминологии доказано, что некоторые термины в области библиотечного дела понятны только специалистам в данной области; 8. В терминологии области библиотечного дела обсуждались термины, отражаемые числом.

Уровень применения: на основе отдельных моментов, материалов и результатов исследования, возможны условия для более эффективного изучения и использования таджикских и английских библиотечных терминов.

Область использования: терминология, образование, обучение, переводческая работа, более эффективное осуществление библиотечной деятельности.

ANNOTATION

of dissertations of Robia Abdusamad on the topic of "Structural and semantic analysis of the terms of library science in Tajik and English", submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) – doctor in the specialty 6D021300 – Linguistics (6D0205011 – Comparative-historical, typological and comparative linguistics).

Key words: structure, meaning, analysis, librarianship, terminology, Tajik language, English language, culture, language vocabulary, literature, linguistics.

Relevance of the research topic. The study of terms in various fields of science, especially in the field of librarianship, is considered a factor in the formation and development of linguistic science. The terminology of librarianship as a whole is a factor in the emergence of librarianship as an independent science. After the declaration of independence of the Republic of Tajikistan, numerous studies were launched in the field of Tajik librarianship. Also, many works related to this important social sphere were translated and written in Tajik from other languages. It is no secret that translated literature, especially fiction, plays a significant role in enriching national literature. These works reflect the richness of the vocabulary of the Tajik language to the maximum, which can be used as a source for research.

Purpose of the study. The purpose of this thesis is to study the systematic, comparative-historical, lexical, structural-semantic features of the formation of library terms in the Tajik and English languages and, in this context, to clarify the similarities and differences, polysemy, the phenomenon of correspondences, as well as the analysis of the quoted words of the studied languages.

Object of study is structural and semantic analysis of library terms in Tajik and English languages.

Subject of study. Structural and semantic analysis of library terms in Tajik and English.

Scientific novelty of the research: 1. For the first time, from a structural and semantic point of view, the topic of the research is discussed, that is, the terminology of librarianship in Tajik and English, as an important part of the vocabulary; 2. The study examines the structural and semantic analysis of library terminology in Tajik and English and the sources of their formation; 3. This study shows the distinctive features of library terms in the studied languages; 4. Possible ways of formation and further development of library terms of the Tajik and English languages, their structural and semantic evolution are determined; 5. In the study, for the first time, the nature of the set of means for expressing library terms in Tajik and English was subjected to a comprehensive analysis; 6. The study discussed for the first time the specific issues of a term or terminology and the importance of this issue for the creation of a scientific language; 7. Based on the research and review of the sources of library terminology, it has been proved that some terms in the field of librarianship are understandable only to specialists in this field; 8. In the terminology of the field of librarianship, the terms reflected by the number were discussed.

Level of application: based on individual points, materials and results of the study, conditions and opportunities for more effective study and use of Tajik and English library terms are possible.

Area of use: terminology, education, training, translation work, more efficient implementation of library activities.

Ба чопаш 29.05.2023 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x84 ¹/₁₆. Қоғаз офсетӣ.
Љузъи чопӣ 3,75. Адади нашр 100 нусха.

Матбааи ДДОТ ба номи С.Айнӣ,